

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Kamila Hřavová

My a oni – politické strany a veřejnost

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Jan Kysela, Ph.D.

Katedra politologie a sociologie

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 2.1.2016

Prohlašuji, že jsem předloženou diplomovou prací vypracovala samostatně, a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 2.1.2016

Kamila Hřavová

Za vstřícnost, cenné rady, náměty a připomínky děkuji vedoucímu své diplomové práce doc. JUDr. Janu Kyselovi, Ph.D. Svým rodičům děkuji za podporu v průběhu studia.

Obsah

Úvod.....	1
1. Subjekty politického systému	2
1.1 Politická strana jako klíčový subjekt politického systému	3
1.2 Občanská společnost	10
2. Historický vývoj	13
2.1 Vznik moderní české politiky	13
2.2 Vývoj volebního práva	13
2.3 Vývoj stranického systému	15
2.3.1 Období Rakouska – Uherska	15
2.3.2 První republika.....	16
2.3.3 Období druhé a třetí republiky.....	18
2.3.4 Období let 1948 – 1989	18
2.3.5 Období po roce 1989.....	20
2.4 Vývoj občanské společnosti.....	25
3. Vybrané aktuální fenomény vztahu politických stran a veřejnosti.....	30
3.1 Krize reprezentační funkce politických stran.....	30
3.2 Volatilita a pokles volební účasti	33
3.3 Rozpad dosavadních stranických systémů	39
3.4 Politický marketing a management.....	49
3.5 Personifikace politiky.....	59
3.6 Ztráta pravolevého dělení politického spektra a zúžení prostoru pro politiku. 61	
3.7 Negativní postoj k politice	63
Závěr	69
Seznam zkratk	70
Použitá literatura	71
Resumé.....	75
Název práce v anglickém jazyce.....	77
Klíčová slova	77
Key words	77

Úvod

Ve své diplomové práci jsem se rozhodla zaměřit na vztah politických stran a politických hnutí na jedné straně a veřejnosti ve smyslu občanské společnosti i jednotlivce na straně druhé. Mým cílem je nejen popsat jednotlivé fenomény, které v rámci tohoto vztahu v posledních letech či desetiletích sledujeme, ale zároveň i analyzovat vybrané kořeny těchto fenoménů, zejména z hlediska historického, ale i komparativního. Diplomovou prací se prolíná i otázka vlivu právní úpravy a jejích změn na sledovanou problematiku vztahu politických stran a veřejnosti.

K výběru tohoto tématu mne vedl zájem o otázky spojené s politickými stranami, kdy jsem měla v úmyslu vytvořit diplomovou práci, která se bude týkat aktuální problematiky politického stranictví.

Diplomová práce je členěna na tři kapitoly. První dvě kapitoly představují nezbytný teoretický a historický kontext pro kapitolu třetí, kterou považuji za jádro celé diplomové práce.

V první kapitole se zabývám vymezením politických stran, politických hnutí a občanské společnosti, včetně vymezení linií, které tyto subjekty politického systému navzájem oddělují.

Druhá kapitola představuje historickou část diplomové práce. Zaměřuji se na popis historických událostí, které měly zásadní význam pro vývoj vztahu mezi politickými stranami a veřejností.

Třetí kapitola, jak už bylo zmíněno výše, představuje jádro diplomové práce. V jednotlivých podkapitolách vymezuji aktuální problémy, které v rámci vztahu mezi politickými stranami a veřejností sledujeme. Zaměřila jsem se na několik různorodých fenoménů, jejichž pojítkem je zejména problematika odcizení, která je vtělena již do části názvu diplomové práce – „my a oni“. Vzhledem k tomu, že otázku odcizení mezi reprezentanty a reprezentovanými považuji za stěžejní, neboť právě z této otázky vyplývají další mnou popisované jevy, je jí v diplomové práci věnován největší prostor.

Vzhledem ke skutečnosti, že každý z fenoménů, které ve třetí kapitole zmiňuji, by vydal na mnohem rozsáhlejší publikaci, než je diplomová práce, je mou ambicí provést spíše přehled a nástin jednotlivých témat, než komplexní a vyčerpávající rozbor celé problematiky.

1. Subjekty politického systému

Rozlišujeme několik subjektů pluralitního politického systému, kromě státu jsou to politické strany (resp. politická hnutí) a další subjekty působící v oblasti politiky, jako např. odbory, církve, profesní sdružení atd.,¹ tuto kategorii subjektů můžeme souhrnně označit jako subjekty občanské společnosti.

Než se dostaneme k dělení subjektů působících v oblasti politiky, bylo by vhodné vymezit si, co vlastně pojem politika znamená. Dle Blackwellovy encyklopedie politického myšlení jde o „*proces, v němž skupina lidí, jejichž názory a zájmy jsou počátku odlišné, dosahuje kolektivních rozhodnutí, jež jsou všeobecně považována pro skupinu za závazná a jsou prosazována jako společný způsob jednání.*“²

Někteří autoři používají pojem intermediární systém, který chápou jako souhrn intermediárních institucí, tj. zájmových skupin či svazů, které zprostředkovávají zájmy mezi jednotlivcem a společností na straně jedné a veřejnou, zejména politickou sférou na straně druhé.³

Linií oddělující politické strany a subjekty občanské společnosti je zejména způsob prosazování jejich politických cílů. Zatímco politické strany se ucházejí o politický vliv prostřednictvím vlastní účasti ve volbách, u ostatních subjektů tomu tak není. Ostatní subjekty působí na tvorbu politiky svým tlakem na stát nebo ovlivňováním politických stran. Politické straně nejde pouze o vliv na vládu, ale o aktivní účast na vládě, tzn. o přímý politický vliv. Subjektům občanské společnosti jde sice také o prosazení svých cílů, tyto cíle však na rozdíl od politických stran uskutečňují zprostředkovaně.

Dalším rozlišujícím hlediskem mezi politickými stranami a subjekty občanské společnosti je vnitřní organizační struktura posuzovaného subjektu. Politická strana se zpravidla vyznačuje pevnější a stabilnější organizační strukturou. Kritérium organizační struktury však není tak jednoznačně použitelné a jasně rozlišující, jako je tomu u výše

¹ HOLLÄNDER, P. Základy všeobecné státovědy. 3. vyd. Plzeň: Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, 2012, str. 156

² RYAN, A; MILLER, D. Blackwellova encyklopedie politického myšlení. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2000, str. 378

³ VODIČKA, K. In: VODIČKA, K; CABADA, L. Politický systém České republiky: historie a současnost. 2. vyd. Praha: Portál, 2007, str. 188

uvedeného dělení podle způsobu prosazování politických cílů, neboť jistě najdeme velké množství subjektů občanské společnosti, které se vyznačují jasně určenou a pevnou organizační strukturou a na druhé straně politická hnutí, která mohou mít vnitřní organizační strukturu neformálnějšího a volnějšiho charakteru.

1.1 Politická strana jako klíčový subjekt politického systému

Podstatu fungování politického systému České republiky vyjadřuje již Ústava České republiky, a to v čl. 5: *Politický systém je založen na svobodném a dobrovolném vzniku a volné soutěži politických stran.* Zatímco Ústava hovoří pouze o politických stranách, Listina základních práv a svobod a zákon č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a politických hnutích používají pojmy dva, a to politická strana a politické hnutí. Vzhledem k tomu, že právní předpisy mezi těmito dvěma pojmy dále žádným způsobem nerozlišují, můžeme konstatovat, že označení určitého subjektu jako politická strana či politické hnutí má pouze psychologický efekt, nikoliv však význam z hlediska českého právního řádu. Nejde o rozlišení, které by směřovalo dovnitř posuzovaného subjektu, ale navenek. Důvodem, proč zákonodárce zvolil při konstrukci právní úpravy politických subjektů užití dvou odlišných pojmů, avšak nepřistoupil k jejich právnímu odlišení, je historická zkušenost s politickým stranictvím a tehdejší pozice Občanského fóra, které se prezentovalo jako nestraničný politický subjekt.

Podmínky kladené zákonodárcem pro vznik a fungování politických stran jsou v České republice nastaveny poměrně otevřeně. V regulaci této oblasti je preferována svoboda politického sdružování před přílišnou regulací ze strany státu. Jde nepochybně o důsledek komunistické minulosti, když i ve většině ostatních postkomunistických zemí bylo přistoupeno ke kladení co nejmenšího počtu překážek pro vznik a fungování politických stran. Otázka podmínek vzniku a fungování politických stran je jedním z faktorů značících otevřenost, popřípadě uzavřenost stranického systému vůči novým subjektům.⁴

Dle ust. § 6 a násl. zákona č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a politických hnutích vznikne politická strana či politické hnutí registrací, kterou provede Ministerstvo vnitra či na základě skutečnosti, která registraci nahrazuje a tento

⁴ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 117, 121

zákon s ní spojuje vznik politické strany či politického hnutí. Mezi takové skutečnosti patří situace, kdy do 30 dnů od zahájení řízení o registraci politické strany či politického hnutí nebylo zmocněnci přípravného výboru politické strany či politického hnutí doručeno rozhodnutí Ministerstva vnitra o odmítnutí registrace či pravomocné rozhodnutí soudu, kterým došlo ke zrušení rozhodnutí Ministerstva vnitra o odmítnutí návrhu na registraci politické strany či politického hnutí. Rozhodnutí soudu nahrazuje registraci Ministerstvem vnitra. Návrh na registraci politické strany či politického hnutí podává přípravný výbor politické strany či hnutí, který je nejméně tříčlenný. Spolu s návrhem na registraci předkládá přípravný výbor i petici podepsanou alespoň 1000 občanů požadujících vznik politické strany či hnutí a stanovy.

V demokratickém právním státě plní politické strany řadu funkcí a v některých jsou i nezastupitelné. Rozlišujeme zejména následující funkce – artikulace a agregace společenských zájmů, vymezení ideových a programových cílů, politická mobilizace a socializace obyvatel, generování elit, vytváření vlády a personální obsazení orgánů státu.⁵ Reálné fungování těles, která personálně obsazují politické strany, je odvislé od charakteru politických stran.⁶ Politická strana má také vytvářet spojení mezi státem a společností. I když dochází k řadě změn ve vnímání politických stran, stále si lze bez nich těžko představit fungující demokratický právní stát. Ve společnosti existovaly různé formy sdružení obyvatel, která mezi sebou soupeřila o moc, po staletí, ať již šlo o části aristokracie, církve či měšťanstva.⁷

Jednou z nejdůležitějších funkcí politických stran v reálné politice je fungování jako spojnice mezi vládou a parlamentem. Přestože Ústava České republiky v čl. 26 stanoví, že „*Poslanci a senátoři vykonávají svůj mandát osobně v souladu se svým slibem a nejsou přitom vázáni žádnými příkazy.*“, zejména při klíčových hlasováních v Poslanecké sněmovně se setkáváme s téměř jednotným hlasováním celého poslaneckého klubu. Jednotnost hlasování politických stran v Poslanecké sněmovně je podmíněna několika faktory, zejména jde o níže uvedené:

⁵ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 114

⁶ LEBEDA, T. Malá politologická úvaha: nejen o smyslu politologických úvah. In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, str. 13

⁷ ADAMOVÁ, K; KŘÍŽKOVSKÝ, L. Základy politologie. 2. doplněné vyd. Praha: C. H. Beck, 2004, str. 227

- vládní politické strany vykazují vyšší míru jednotnosti hlasování – uvedené hledisko vychází z předpokladu vyšší míry podpory poslanců vládních politických stran směrem k zajištění efektivního vládnutí. V situaci těsné vládní většiny navíc dosahuje jednotnost ještě vyšších hodnot, neboť i jeden poslanec hlasující proti vládnímu návrhu může způsobit jeho nepřijetí.⁸ Jednotnost hlasování vládních poslanců určuje i fragmentace opozice. Pokud vláda čelí jednotné opozici s jasně formulovaným a dodržovaným programem, chovají se poslanci vládních politických stran loajálněji než v situaci, kdy je opozice fragmentovaná a alespoň její část je ochotná jednat o podpoře některých vládních návrhů.
- velikost politické strany – menší politické strany, resp. méně početné politické kluby zpravidla vykazují vyšší míru homogenity, než politické kluby početnější. Ve větší skupině osob se zpravidla setkáváme i s větší růzností názorů a preferencí, když zároveň s touto růzností dochází k nárůstu úsilí potřebného k dosažení kompromisů
- programová blízkost s jinými politickými stranami – možnost hlasování s jinými politickými stranami, které jsou posuzované politické straně programově blízké, může způsobovat nižší míru jednotnosti hlasování, neboť poslanec má na výběr více možností řešení dané situace, která mu mohou být blízká. Uvedené kritérium programové blízkosti funguje i opačným směrem, tzn. politické strany stojící na okraji politického spektra vykazují vyšší míru jednotnosti hlasování.
- volební podpora politické strany – tento faktor vychází z předpokladu, že poslanec se snaží chovat tak, aby dosáhl svého znovuzvolení v následujících volbách. Proto v situaci, kdy průzkumy veřejného mínění ukazují rostoucí podporu politické strany, za níž byl zvolen, nemá poslanec potřebu hlasovat rozdílně. Naopak v situaci klesající volební podpory politické strany dochází k častějšímu distancování jednotlivých poslanců od kroků či převažující názorové linie, která dle jejich názoru volební pokles zapříčinila.

⁸ V minulosti jsme se na české politické scéně setkali i se situací, kdy se hospitalizovaný poslanec vládní politické strany dostavil na hlasování v Poslanecké sněmovně, neboť na jeho přítomnosti a hlasu závisel osud zákona o dani z přidané hodnoty. Jednalo se o tehdejšího místopředsedu KDU-ČSL Cyrila Svobodu.

- podíl znovuzvolených poslanců – jednotnost hlasování může ovlivnit i složení poslaneckého klubu. U poslanců, kteří jsou zvoleni opakovaně, se předpokládá vyšší míra identifikace s hodnotami a politickým programem, než je tomu u poslanců zvolených nově. Tito jsou navíc i z hlediska sjednávání kompromisů pro své partnery zpravidla méně čitelní, než poslanci zvolení opakovaně.
- možnost podílet se na veřejné moci – větší disciplinovanost při hlasování zpravidla vykazují politické strany, které jsou schopny nabídnout svým politikům významné posty spojené s vlivem na tvorbu veřejných politik. Jednotnější hlasování dle uvedeného hlediska vykazují politické strany, které skýtají možnosti rozvoje politické kariéry.⁹

Vztah vlády a Poslanecké sněmovny je započat už volbami a následně pokračuje vznikáním vlády a jejím předstoupením před Poslaneckou sněmovnu s žádostí o vyslovení důvěry. I když jsou podmínky pro vznik vlády a vyslovení důvěry v České republice teoreticky měkké, neboť vláda nemusí disponovat většinou všech poslanců, ale pouze většinou poslanců přítomných na hlasování o vyslovení důvěry, v praxi podmínky pro vyslovení důvěry vládnímu kabinetu tak snadné nejsou. Těžko si lze představit, že by se značná část opozičních poslanců nedostavila na tak klíčové hlasování, jako je právě vyslovení důvěry vládě, samozřejmě pokud nejde o předem dohodnutou strategii, jako tomu bylo v případě tzv. opoziční smlouvy. Vláda tedy od počátku potřebuje podporu poslaneckých klubů. Potřeba vlády mít podporu politických stran zastoupených v Poslanecké sněmovně však nekončí vyslovením důvěry. Při řadě hlasování v Poslanecké sněmovně hlasují členové jednoho poslaneckého klubu nejednotně, ale opět při klíčových hlasováních, například o státním rozpočtu či o zásadních reformách, dochází k dohodám uvnitř jednotlivých poslaneckých klubů a z toho vyplývající nutnosti vlády umět s politickými stranami komunikovat a vycházet. V důsledku toho, že volební systém v České republice vede k nutnosti vytvářet koaliční

⁹ LINEK, L.; LACINA, T. Co ovlivňuje jednotnost hlasování českých poslaneckých klubů? In: Politologický časopis. 2011, 2, str. 94-98. dostupné z: <http://www.soc.cas.cz/en/publikace/co-ovlivnuje-jednotnost-hlasovani-ceskych-poslaneckych-klubu> (navštíveno dne 25.10.2015)

vlády, mají navíc politické strany vliv na vládu nejen nepřímým prostřednictvím klíčových hlasování v Poslanecké sněmovně, ale i přímým v běžné činnosti vlády.¹⁰

Populárním řešením politických a krizí v České republice se stává vytváření nepolitických či polopolitických vládních kabinetů, známých sice jako kabinety úřednické, avšak o čistě úřednické kabinety v západoevropském smyslu se nejedná. Vytváření tohoto typu vládních kabinetů však představuje nežádoucí odchylku od klasického vztahu mezi vládou, Poslaneckou sněmovnou a politickými stranami. Jak uvádí Léko, vládnutí je politickou disciplínou, nikoliv úřednickou. Společenská poptávka po tzv. vládách odborníků může představovat jedno z nebezpečí českého ústavního systému.¹¹ Úřednické a polopolitické vlády, které se opírají o vnější podporu politických stran a jsou konstruovány jako vládní kabinety nové, je nutno odlišovat od udržovacích kabinetů, které představují dočasné řešení na půdorysu rozpadlé vlády či vlády, které byla vyslovena nedůvěra. Rozdílem mezi úřednickou a polopolitickou vládou je její personální obsazení a vazba na politické strany, tj. zda jsou v ní zastoupeni i straničtí ministři či nikoliv, či zda jde o ministry sice nestranické, avšak s úzkou vazbou na určitou politickou stranu, která je do této funkce navrhla.

U problematiky „nestandardních“ vlád je však nutno podotknout, že náš ústavní systém sice nerozlišuje jiné než „klasické“ vlády, tj. vlády, u kterých je vyžadováno jejich předstoupení před Poslaneckou sněmovnou s žádostí o vyslovení důvěry, čímž se současný český ústavní pořádek liší od prvorepublikového, když Ústava z roku 1920 nespojovala existenci vlády s vyslovením důvěry Poslaneckou sněmovnou, avšak vzhledem k mechanismu jmenování a odvolávání vlády můžeme konstatovat, že vznik nestandardních vlád umožňuje. Tím, že Ústava ponechává jmenování a odvolávání vlády na prezidentovi republiky, otevírá mu poměrně široké možnosti vytváření prezidentských vlád. V jistém smyslu můžeme za nestandardní považovat i vládu, která podala demisi či byla odvolána a zároveň byla v souladu s čl. 62 písm. d) Ústavy pověřena prezidentem republiky vykonáváním svých funkcí do jmenování vlády nové. Tímto postupem je zamezena možnost vzniku období bezvládní. Tzv. dočasná vláda má sice velmi slabý politický mandát, avšak formálně jí náleží stejné pravomoci jako vládě,

¹⁰ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 144-145

¹¹ LÉKO, K.: Nestandardní vlády a jejich kompetence. In: Antoš, M., Wintr, J. (eds.). Ústavní rámec politiky. Praha: Právnická fakulta UK, 2014, str. 38

kteřá se opířá o důvěřu Poslanecké sněmovny. Možný problém měla vyřešit novela Ústavy,¹² kteřá navrhovala mimo jiné změnu čl. 75 Ústavy směřem k omezení funkcí dočasné vlády. Ta by například mohla činit pouze opatření, kteřá nesnesou odkladu a nemohla by předkládat návrhy ústavních zákonů, návrh zákona o státním rozpočtu či státním závěrečném účtu. Novela Ústavy však byla stran Senátu zamítnuta.¹³

Takzvané úřednické kabinety mají v České republice hluboké historické kořeny, neboť nepolitické vlády vznikaly již v první Československé republice. I první vládní kabinet na federální úrovni po pádu komunistického režimu v Československu byl polopolitický. Rozpory mezi politickými stranami, ale i uvnitř politických stran, vedly v polistopadovém režimu již třikrát ke vzniku polopolitických vládních kabinetů. První situace nastala koncem roku 1997, kdy rozpory uvnitř vládní koalice i uvnitř vládních stran vedly k pádu kabinetu vedeného Václavem Klausem. Vzhledem k nemožnosti sestavit nový čistě politický kabinet, pověřil prezident republiky Václav Havel sestavením vlády nestraníka a tehdejšího guvernéra České národní banky Josefa Tošovského. Šlo o vládu složenou jak z nestraníků, tak i z významných členů politických stran a právě z tohoto důvodu ji nelze považovat za úřednickou.¹⁴ Vláda Josefa Tošovského již při svém vzniku proklamovala své nízké ambice, kdy jejím hlavním cílem bylo dovést zemi k předčasným volbám. Druhá situace, kteřá vedla ke vzniku polopolitické vlády, nastala v roce 2009. Po vyjádřeni nedůvěřы vládě vedené Mirkem Topolánkem zvolili politici řešení vytvořit vládu, kteřá by zemi dovedla k předčasným volbám. Ač byla vláda vedená Janem Fischerem označována jako úřednická a jednotliví ministři i předseda vlády byli nestraníci, nelze ji jako úřednickou označit. Personální obsazení nové vlády měly v rukou politické strany, předseda vlády prakticky neměl prostor pro vlastní návrhy možných kandidátů na ministry. S ohledem na výše uvedené můžeme shrnout, že jak vláda vedená Josefem Tošovským, tak vláda vedená Janem Fischerem nestála mimo vliv politických stran.¹⁵ Odlišná situace nastala v roce 2013, a to po demisi vlády vedené Petřem Nečasem. Ačkoliv politické strany navrhly prezidentu republiky sestavení nového politického vládního kabinetu pod

¹² sněmovní tisk č. 359, 3. volební období, <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=3&ct=359&ct1=0> (navštíveno dne 29.10.2015)

¹³ LÉKO, K.: Nestandardní vlády a jejich kompetence. In: Antoř, M., Wintr, J. (eds.). Ústavní rámec politiky. Praha: Právnícká fakulta UK, 2014, str. 30-38

¹⁴ ministry se například staly tyto osobnosti – Josef Lux, Cyril Svoboda, Karel Kühnl či Ivan Pilip

¹⁵ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 161-163

vedením Miroslavy Němcové, kabinetu, který měl reálnou šanci získat v Poslanecké sněmovně důvěru, prezident republiky řešení navrhané politickými stranami neakceptoval a předsedou vlády jmenoval nestraníka Jiřího Rusnoka. Členové vlády byli, s výjimkou ministra životního prostředí, nestraníci či členové politických stran, kteří měli v dané politické straně pozastavené členství a členy nového vládního kabinetu se stali bez dohody s politickými stranami.¹⁶ Ač se následně předseda vlády obrátil na politické strany a pokusil se vyjednat pro svou vládu důvěru, i přes nejednotný postoj některých politických stran se mu ji získat nepodařilo. Právě situace při hlasování o vyslovení důvěry této vládě a následné půl roku trvající vládnutí v demisi ukázalo slabost, nejednotnost a krátkozrakost českých politických stran.

Vliv politických stran na vládu je odvislý od formátu vládnutí, tedy zda jde o vládu koaliční či jednobarevnou a v případě jednobarevné vlády, zda jde o kabinet většinový či menšinový. Nejvýhodnější postavení má politická strana v jednobarevné vládě většinového kabinetu. I v rámci koaličních kabinetů rozlišujeme několik jeho podtypů, a to koalice menšinové, minimální vítězné a nadbytečné. V České republice nejčastěji dochází k vytváření minimálních vítězných koaličních vlád. Odchod jakékoliv politické strany takovéto vlády vede ke ztrátě většiny vládních stran v Poslanecké sněmovně. Dalším dělením koaličních vládních kabinetů je míra jejich ideologické a programové blízkosti. Specifickým typem vládní koalice jsou tzv. velké koalice, které spojují dvě hlavní politické strany v daném stranickém systému. Tyto strany si nejsou programově blízké a představují koaliční spojení předvolebních rivalů. Především v krizových či alespoň nestandardních momentech politického vývoje daného státu se setkáváme s tzv. širokými koalicemi, které představují spojení většího množství politických stran s účelem spojit se proti jedné konkrétní politické straně.¹⁷

Jak už bylo uvedeno výše, v České republice se nejčastěji setkáváme s minimálními vítěznými vládními koalicemi. Nejenže osud těchto koalic závisel na setrvání všech koaličních stran ve vládě, ale často šlo o vládní koalice, které disponovaly jen velmi těsnou většinou v Poslanecké sněmovně, a osud klíčových hlasování mnohdy závisel na vůli malého počtu poslanců. S výjimkou koaliční vlády

¹⁶ v některých případech i proti vůli politických stran, zejména pokud se jedná o dosavadní členy ČSSD Marii Benešovou, Jana Kohouta a Františka Koníčka

¹⁷ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 145-146

působící mezi léty 1992 a 1996, kdy šlo o koalici složenou ze čtyř politických stran, se setkáváme s vládními koalicemi sestávajícími ze tří politických stran. Tříbarevné koaliční vlády do roku 2013 měly jasně určenou dominantní politickou stranu, kterou byla politická strana s nejvyšším počtem získaných poslaneckých mandátů.¹⁸ Z této dominantní strany vzešel předseda vlády a zároveň získala nejvyšší počet ministrů ze všech koaličních politických stran. Ideově propojenější koalice vytvářela ODS. ČSSD má ve vytváření vládních koalic horší výchozí postavení, neboť vzhledem k tzv. bohumínskému usnesení¹⁹ nemůže spolupracovat s KSČM a je tím pádem nucena vytvářet koalice s často programově a ideově vzdálenějšími politickými stranami. Dosud jedinou jednobarevnou vládou byla menšinová vláda ČSSD působící mezi léty 1998 a 2002. Avšak ani tato vláda nebyla standardní jednobarevnou vládou, neboť vládní kabinet mohl fungovat jen díky toleranci a nepřímé podpoře dosavadního rivala, ODS. Tyto dvě hlavní politické strany mezi sebou uzavřely Smlouvu o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice, tato dohoda je obecně známá jako tzv. opoziční smlouva.²⁰

1.2 *Občanská společnost*

Vlastní pojem občanská společnost, latinsky *societas civilis*, je překladem aristotelovského pojmu *politike koinonia*.²¹ Termín občanská společnost původně znamenal synonymum pro politickou společnost, například Cicero jej chápal jako souhrn životních podmínek v rozvinutém civilizovaném společenství, tj. občanskou společností podle něj nebyly barbarské kmeny. Mezi tyto podmínky patřila slušnost,

¹⁸ s výjimkou vlády ODS mezi léty 2010 až 2013 šlo zároveň o politickou stranu, která vzešla z voleb do Poslanecké sněmovny jako vítězná

¹⁹ Bohumínského usnesení je 14. usnesení 27. sjezdu ČSSD konaného v roce 1995, jeho text zní: „sjezd potvrzuje platnost závěrů hradeckého sjezdu ČSSD o nepřipustnosti spolupráce sociální demokracie s extremistickými politickými stranami. Vylučuje politickou spolupráci se SPR-RSČ, SČK, MNS, KSČM, LB a SDL.“ Vzhledem k tomu, že ostatní politické subjekty, které byly v bohumínském usnesení vyjmenovány, již nejsou politicky relevantní, je v rámci současné politické scény toto usnesení chápáno, jako zapovězení spolupráce ČSSD a KSČM, a to na vládní úrovni. Jak je však patrné z textu usnesení, jde o nepřipustnost spolupráce s vyjmenovanými politickými subjekty na jakékoliv úrovni, tedy nejen na vládní. Nutno podotknout, že usnesení bylo přijato těsnou většinou a od jeho přijetí je opakovaně členy ČSSD diskutována možnost jeho zrušení z důvodu jeho překonání. Fakticky bylo však již porušeno, a to spoluprací ČSSD a KSČM zejména na regionální úrovni, ale i při poslední nepřímé volbě prezidenta republiky vyjednáváním podpory KSČM pro kandidáta ČSSD. Více k tzv. bohumínskému usnesení v textu Jakuba Charvátka: Bohumínského usnesení – co to je, k čemu bylo a je, dostupné z: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=136&clanek=061308> (citováno dne 9.8.2015)

²⁰ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. *Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 147-151

²¹ RAKUŠANOVÁ, P. *Povaha občanské společnosti v České republice v kontextu střední Evropy*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007, str. 21

městský způsob života, občanské partnerství ve spojení s občanskými zákony, občanským životem a obchodními dovednostmi. Hegel a Marx chápou občanskou společnost jako určitý vývojový stupeň, kterého dosáhly vyspělé státy, avšak zároveň ho spojují s mravním soudem, když zejména pro Marxe znamenala občanská společnost prospěch pouze pro privilegované, spojuje ji s egocentrismem, sobectvím a chybějící mravní soudržností. V dnešní době již pojem občanská společnost ztratil morální podtext.²²

Například podle politologa Andrewa Heywooda je občanská společnost sférou autonomních skupin a sdružení, institucí, které jsou soukromé v tom smyslu, že jsou nezávislé na vládě a jednotlivci je vytvářejí při sledování svých vlastních cílů.²³

Občanská společnost je v dnešní době chápána jako nezbytný prvek, bez kterého nemůže demokracie fungovat, není však pojímána jako všelék. Vztah občanské společnosti a státu je jak konkurenční, tak spolupracující. Do určité míry můžeme ve vztahu občanské společnosti a státu vidět nepřímou úměru, tj. čím více státu, tím méně občanské společnosti a naopak. Pohled na tento vztah jako na nepřímou úměru by však byl příliš zjednodušující a nelze sledovat pouze vzájemnou rivalitu. „*Je sice možné, že čím větší důvěru ve své vlastní schopnosti si občanská společnost vybuduje, tím menší je potřeba zásahů státních institucí, stále však potřebujeme demokratický stát na ochranu před zneužíváním svobody a potřebujeme také autonomní a otevřenou občanskou společnost minimálně na ochranu před zneužíváním státní moci.*“²⁴ Subjekty občanské společnosti na rozdíl od státu nesledují obecný zájem, ale své jednotlivé cíle, tj. i z tohoto pohledu nemůžeme na vztah mezi občanskou společností a státem nahlížet jako na vztah konkurence.

Role občanské společnosti v současné době je dána předchozím historickým vývojem v jednotlivých zemích. Obecně můžeme říci, že v kontinentální Evropě, kde fungovaly silné centralistické monarchie, došlo k emancipování občanské společnosti vůči státu, oproti tomu jiná situace je ve Spojených státech, které se od počátku vyznačovaly spíše slabou centrální vládou, kdy naopak moc státu hledala oporu v moci občanské společnosti. Tuto skutečnost trefně popsal Alexis de Tocqueville ve svém díle

²² RYAN, A; MILLER, D. Blackwellova encyklopedie politického myšlení. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2000, str. 342

²³ HEYWOOD, A. Politologie. 3. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, str. 26

²⁴ MÜLLER, K. B. Politická sociologie: politika a identita v proměnách modernity. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, str. 91-92

Demokracie v Americe slovy: „Všude tam, kde v čele nějakého nového podniku vidíte ve Francii vládu a v Anglii urozeného pána, počítejte s tím, že ve Spojených státech najdete nějaké sdružení.“²⁵

Od přelomu sedmdesátých a osmdesátých let dvacátého století sledujeme v sociálních vědách nárůst zájmu o zkoumání občanské společnosti. Rostoucí vědecký zájem má několik příčin. Jako první z nich můžeme jmenovat souvislost s protikomunistickým hnutím. Pro nejznámější středoevropské disidenty – Adama Michnika a Václava Havla znamenala občanská společnost obranu lidských a občanských práv proti rozpínavosti a faktické neomezenosti státní moci. Druhou příčinou je pád komunistických režimů ve střední a východní Evropě. Následné zhodnocení demokratického deficitu dosavadních vlád a snaha rychlého budování demokratické společnosti vedla k rozvoji a diskuzím o roli občanské společnosti v postkomunistickém uspořádání státu. Postkomunistický svět byl konfrontován s deficitem občanské společnosti daleko více než jiné demokratizující se státy, jako např. Francovo Španělsko, neboť totalitní systémy měly větší tendenci rozbít společnost na atomy. Třetím důvodem je krize sociálního státu. Růst pravomocí státu na úkor občanské společnosti ve spojení s vzestupem závislosti občanské společnosti na státu způsobuje její zpohodlnění a oslabení. Posledním důvodem je reakce na rychlost kulturně-sociálních změn způsobených globalizací.²⁶

V současné české společnosti je i po více než dvaceti pěti letech od pádu komunistického režimu stále zakořeněná omezená politická pluralita, což se projevuje i v chápání obsahu pojmu občanská společnost. Na pojetí role občanské společnosti měl vliv i spor probíhající zejména v 90. letech, který můžeme personifikovat jako spor mezi Václavem Havlem na jedné straně a Václavem Klausem a Milošem Zemanem na straně druhé, o to, jakou roli má mít v naší společnosti občanská společnost a které záležitosti patří do sféry politických stran.

²⁵ TOCQUEVILLE, A. De. Demokracie v Americe. 3. vyd. Voznice: Leda. Praha: Rozmluvy, 2012, str. 559

²⁶ MÜLLER, K. B. Politická sociologie: politika a identita v proměnách modernity. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, str. 80-82

2. Historický vývoj

2.1 Vznik moderní české politiky

Moderní česká politika se výrazněji začala formovat kolem roku 1848. České země představovaly v rámci Rakouska, resp. později Rakouska – Uherska specifickou oblast, zejména socioekonomicky, což mělo vliv na politický vývoj české společnosti. České země byly oblastí velmi sociálně a kulturně vyspělou, avšak v rámci státu představovaly periferii, která se vymezovala zároveň proti centru státu, ale také proti Němcům na „svém“ území. Právě česko-německá koexistence a soutěživost se projevila například v rozvoji spolkového a stranického života, kdy mnoho českých spolků a politických stran vznikalo jako česká alternativa již vzniklých německých subjektů. Ačkoliv v následujících letech došlo k rozvoji dalších konfliktních linií, právě etnické rozdělení stranického, ale i společenského života bylo zachováno až do roku 1945.²⁷

2.2 Vývoj volebního práva

Klíčový vliv na vývoj stranickopolitického systému a vztahu politických stran a veřejnosti mělo rozšiřování volebního práva. Pokud je volební právo přiznáno pouze početně malé vrstvě vyšší společenské třídy, dochází k vytvoření odlišného stranického systému a vztahu tohoto systému s veřejností, než je tomu po zavedení všeobecného a rovného volebního práva.

První rakouská ústava byla vládou vyhlášena dne 25.4.1848, avšak nikdy nenabyla účinnosti. Z tohoto důvodu je její význam spatřován spíše ve formulaci zásad a institutů, které se uplatnily v pozdější ústavněprávní úpravě. Z pohledu sledovaného tématu je zásadní zejména zakotvení velmi nespravedlivého volebního systému, kdy nižším vrstvám obyvatel nemělo volební právo vůbec náležet.

Po rozehnutí říšského sněmu, jehož hlavním cílem byla příprava nové ústavy, došlo v březnu roku 1849 k vyhlášení nové, opět oktrojované ústavy. I tato ústava, stejně jako ústava dubnová, zakotvovala dvoukomorový říšský sněm. Poslanci dolní komory říšského sněmu měli být voleni na zemských sněmech, poslanci horní komory přímo, avšak na základě vysokého majetkového cenzu. Ani březnová ústava však nikdy

²⁷ CABADA, L. In: VODIČKA, K; CABADA, L. Politický systém České republiky: historie a současnost. 2. vyd. Praha: Portál, 2007, str. 27

nebyla plně uvedena v účinnost, když prostřednictvím patentů a nařízení byla provedena pouze některá její ustanovení.

Konec snah o zavedení parlamentní monarchie znamenal nastolení tzv. bachovského absolutismu. Kabinetní listy č. 96, 97 a 98/1851 ř.z. a tři tzv. silvestrovské patenty ze dne 31.12.1851 ve svém důsledku znamenaly přechod k neoabsolutistické formě vlády. Prvním ze silvestrovských patentů došlo ke zrušení březnové ústavy, druhým ke zrušení občanských práv, když jediná ochrana byla zaručena pouze státem uznávaným církvím.

Finanční krize, do které se Rakousko v roce 1859 dostalo, ve svém důsledku vedla k postupnému obnovení ústavnosti. Podnikatelé, kteří byli schopni poskytnout státu finanční prostředky, požadovali možnost podílet se na kontrole státního rozpočtu. Císařským patentem došlo k rozšíření říšské rady o další členy a císařským nařízením byly na další rok nařízeny do říšské rady nepřímé volby. Rozmnožená říšská rada následně vyvíjela tlak na liberalizaci státu. Postupné kroky byly završeny tzv. Říjnovým diplomem ze dne 20.10.1860, který částečně opouštěl dosavadní centralismus a uznal možnost jisté míry federalizace státu vzhledem k historickým tradicím jednotlivých zemí monarchie a zejména proklamoval návrat k parlamentní formě vlády se zapojením zemských sněmů. Vzhledem k tomu, že se však k moci postupně dostali zastánci velkoněmeckého programu, cesta k federalizaci monarchie byla zastavena.²⁸

Podle tzv. únorové ústavy z roku 1861 se do Říšské rady volilo nepřímo, prostřednictvím sněmů jednotlivých zemí monarchie, a dle systému volebních kurií spojených s majetkovým cenzem, tj. aby se občan mohl stát také voličem, musel státu odvádět určitou částku majetkových daní. Jednotlivé kurie představovaly určité skupiny obyvatel. Do roku 1896 existovaly čtyři kurie, a to velkostatkářů, průmyslových měst, obchodních a živnostenských komor a venkovských obcí. Roku 1873 došlo ke změně volebního zákona a ve třech ze čtyř volebních kurií se začalo volit přímo. Pouze v kurii venkovských obcí se nadále volilo nepřímo.

Taafeho reformou r. 1882 došlo k výraznému snížení majetkového cenzu, tento krok následně vedl k vyššímu zastoupení střední třídy. Badeniho reformou r. 1896 došlo k zavedení všeobecného volebního práva, neboť vznikla pátá kurie, ve které mohli volit všichni muži starší 24 let. Volební právo však nadále nebylo rovné, neboť nově vzniklá

²⁸ MALÝ, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do r. 1945. 4. vyd. Praha: Leges, 2010, str. 212-217

pátá kurie disponovala malým množstvím poslanců. Boj za rovné volební právo představoval na přelomu 19. a 20. století významné téma a 28.11.1905 se na podporu těchto snah dokonce konala generální stávka. V roce 1905 došlo Beckovou reformou k uzákonění všeobecného, rovného, tajného a přímého volebního práva. Podle tohoto zákona se poprvé volilo v roce 1907.²⁹ Roku 1919 bylo volební právo rozšířeno i na ženy.³⁰

2.3 Vývoj stranického systému

2.3.1 Období Rakouska – Uherska

Oblast českých zemí vstoupila do éry počátků masové politiky jako zformovaná a sociálně strukturovaná společnost. Základní konfliktní linii představovala linie etnická, tj. rozdělení politického prostoru na české a německé strany, a konfliktní linie centrum – periferie. První výraznější stranou byla Národní strana, známější jako staročeši, z politologického hlediska strana honorární³¹. Staročeši se zaměřovali zejména na prosazování národních práv. Národní strana však byla ideologicky rozmanitá a v oblasti Moravy dokonce působila samostatná strana, a to Národní strana na Moravě. Ideologické rozpory mezi liberálním a konzervativním křídlem vedly k rozštěpení strany a z liberální části vznikla roku 1874 Národní strana svobodomyšlná, známá spíše jako mladočeši. Liberálnější mladočeši následně převzali roli vůdčí politické strany v českých zemích. Ani vůdčí role mladočechů však netrvala dlouho, neboť od 80. let 19. století sledujeme spolu s rozšiřováním volebního práva vznik a rozvoj tradičních masových stran³², které postupně pozici mladočechů oslabovaly.

Roku 1878 vznikla česká sociální demokracie, která zpočátku svého působení stála mimo parlament, ale díky rozšiřování volebního práva a následném zavedení

²⁹ HLOUŠEK, V; KOPEČEK, L. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2004, str. 57

³⁰ CABADA, L; HLOUŠEK, V. JUREK, P. *Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 27

³¹ Honorární politické strany byly nejvíce úspěšné v období omezeného volebního práva. Šlo spíše o neformální uskupení silných výrazných osobností, bez širší členské základny. In: HEYWOOD, A. *Politologie*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, str. 317

³² Masová politická strana se zaměřuje na získání široké členské i voličské základny. Mezi první masové politické strany v Evropě patřily strany socialistické, resp. sociálně-demokratické. Význam a volební výsledky socialistických stran rostl spolu s rozšiřováním volebního práva a zejména se zavedením rovného volebního práva, neboť tyto strany měly nejvyšší míru voličské podpory mezi dělníky. Výše popsané změny ve volebním právu se promítly i do chování do té doby úspěšných kartelových stran, které byly nuceny se změnit tak, aby byly schopny oslovit i masy. In: HEYWOOD, A. *Politologie*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, str. 317

všeobecného a rovného volebního práva se stala významnou parlamentní silou. Mezi českými sociálními demokraty panovaly zpočátku rozpory v otázce jejich vztahu k rakouské sociální demokracii a v problematice důrazu na národní požadavky. Ve straně rostl počet zastánců uplatňování národních požadavků a autonomistická linie kolem roku 1910 jasně převládla.

Od konce 19. století se ustavují katolické strany, a to jak v Čechách, tak na Moravě. Problémem katolických stran byl jejich vysoký počet. Tyto strany sice mezi sebou dokázaly úzce spolupracovat, ale k úplnému sloučení katolických stran došlo až roku 1919, kdy postupnou fúzí katolických stran vznikla Československá strana lidová.³³

Zásadní oslabení mladočechů představovalo také odštěpení agrárníků roku 1899, kteří dosud působili v rámci mladočechů, avšak po desetileté spolupráci dospěli k osamostatnění. Agrární strana se zanedlouho stala dominantní stranou českého venkova a významnou pozici si dokázala udržet i v období první republiky.³⁴

2.3.2 První republika

Roku 1920 byla přijata nová československá Ústava³⁵. Stejně jako v mnohých jiných nových ústavách demokratických států, i v Československu byla velmi patrná inspirace francouzskou ústavou třetí republiky. Úskalím vnášení pravidel fungujících v jiném státě je odlišný historický vývoj a odlišná politická kultura.³⁶

Politický systém první republiky byl ovlivněn zavedením téměř čistě proporčního politického systému a velkou mocí politických stran i v každodenním životě společnosti, proto v souvislosti s první republikou někdy mluvíme o partitokracii. Kořeny fenoménu vlády politických stran však již byly dány z doby Rakouska-Uherska, kdy politické strany ovládaly „své“ segmenty obyvatelstva prostřednictvím nejrůznějších zájmových organizací a spolků.³⁷ Vzhledem k tomu, že spolky, které měly v době habsburského státu kulturně-národnostní význam, ztratily spolu se vznikem

³³ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 46

³⁴ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 33-34

³⁵ zákon č. 121/1920 Sb.

³⁶ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 41

³⁷ HLOUŠEK, V; KOPEČEK, L. Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2004, str. 73

samostatného Československého státu svoje emancipační poslání, došlo k jejich výraznější politizaci. Všechny větší spolky byly politicky profilovány a napojeny na určitou politickou stranu. S ohledem na provázanost stran a spolků a na skutečnost, že politické strany byly více navázané na stát, než je tomu například dnes, nazývají někteří historici toto období jako korporativní pluralismus. Politická strana kontrolovala nejen například určité ministerstvo či významný úřad, ale i velké množství obyvatelstva prostřednictvím na sebe navázaných pojišťoven, bank, výrobních či spotřebních družstev, tělovýchovných, ženských, mládežnických či kulturních spolků.³⁸

Hlavní konfliktní linií i nadále představovala linie etnická či národnostní a linie centrum – periferie. Kromě Komunistické strany Československa neexistovaly ani politické strany, které by stejnou měrou oslovovaly voliče v celém Československu. Samostatné strany sociálnědemokratické či agrární vznikly u všech významnějších menšin, u většiny z nich působily také strany křesťanské. Změnu v tomto rozdělení představovala situace mezi německou menšinou. I v rámci ní existovalo mnoho politických stran, ty však v polovině 30. let ztratily svůj význam a ve volbách v roce 1935 získala extremistická a autonomistická Sudetoněmecká strana dvě třetiny hlasů německé menšiny. Kromě výše zmíněných konfliktních linií byly ještě významné linie město – venkov, církve – stát a vlastníci – pracující. Český stranický systém tak můžeme podle dělení italského politologa Sartoriho označit za polarizovaný pluralismus.³⁹

Dalším fenoménem doby první republiky bylo souběžné působení agrární a katolické lidové strany, což je v evropském kontextu výjimečné, neboť tam, kde působily katolické strany, nedošlo k výraznějšímu úspěchu stran agrárních. Díky vysoké míře sekularizace i na českém venkově však existoval prostor pro obě politické strany.⁴⁰

Dlouhodobě nejúspěšnější politickou stranou v prvorepublikovém Československu byla Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu, známá jako strana agrární. Díky tomu, že agrární strana nebyla po 2. sv. válce v systému Národní fronty obnovena, vznikl zde prázdný prostor, který dokázala využít strana

³⁸ MÜLLER, K. B. Politická sociologie: politika a identita v proměnách modernity. 1. vyd. Praha: Portál 2008, str. 185

³⁹ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 44-46

⁴⁰ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 46

komunistická. Mezi další úspěšné politické strany se řadila sociální demokracie, komunistická strana, strana lidová, národní socialisté a národní demokraté.⁴¹

Roztříštěnost politického spektra, která byla dána zejména výše zmíněným čistě proporčním systémem, vedla mimo jiné i k častému střídání vlád. Na druhou stranu však vlády vykazovaly stabilitu co do politických stran, které se podílely na jejich sestavování.

2.3.3 Období druhé a třetí republiky

Druhá republika znamenala zejména omezení politické plurality, neboť byl výrazně redukován stranický systém a došlo k přechodu ke korporativní organizaci společnosti. Byly povoleny pouze dvě politické strany, a to Strana národní jednoty a Národní strana práce, která však neměla reálný politický vliv a její existence byla spíše formálního charakteru, rozhodně nebyla opozicí s nárokem na budoucí převzetí moci.⁴² Politický systém doby druhé republiky je někdy nazýván jako systém jedné a půl strany.

Po konci druhé světové války došlo i přes formální návrat k prvorepublikovým tradicím k významným zásahům do politického systému, a to zejména v oblasti politické kultury, obnovení pouze jedné komory Parlamentu a nejvýrazněji v redukcí počtu politických stran prostřednictvím zavedení systému Národní fronty. Je však nutné zdůraznit, že nešlo pouze o myšlenky podporované nedemokratickými silami, určitý způsob redukce politické plurality byly také jedním z témat londýnských exilových představitelů.

2.3.4 Období let 1948 – 1989

Nástup komunistických stran k moci probíhal ve středoevropských a východoevropských zemích různě. Pobaltské státy se staly součástí Sovětského svazu, v ostatních státech došlo k převzetí moci po volbách. V mnoha státech však nedošlo k volebnímu vítězství komunistické strany. Například v Maďarsku skončili ve volbách komunisté až třetí, a to za maloroľníky a sociálními demokraty. V Polsku došlo ze strany komunistů k oddalování voleb s cílem získat čas na politický tlak a zastrašování opozice, tato taktika vedla ve volbách roku 1947 k zisku 80 % hlasů. Podobná situace byla v Rumunsku, kde díky oddalování voleb došlo ke kontrole ostatních stran

⁴¹ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 46

⁴² CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 41

prostřednictvím společné kandidátní listiny Národní fronty, která získala 80 % hlasů. Pouze v Československu došlo k vítězství komunistické strany v polosoutěživých volbách. O otevřených volbách nemůžeme hovořit, neboť kandidovat mohly pouze politické strany sdružené v Národní frontě, přičemž některé politické strany nebyly do Národní strany vpuštěny. Nejvýraznějším příkladem je strana agrární, v předválečném období nejúspěšnější politická strana, po válce však již nesměla být obnovena z důvodu údajné spolupráce čelních představitelů s nacisty. Zájem na neobnovení agrární strany měli nejen komunisté, kteří nakonec ve volbách získali největší podíl na hlasech obyvatel, kteří by při existenci agrární strany volili právě agrárníky, ale i londýnský nekomunistický exil, kdy čelní představitelé ostatních demokratických stran počítali s tím, že právě pro svou politickou stranu získají voliče strany agrární. Vítězství komunistů ve volbách roku 1946 tak bylo vítězstvím v rámci systému s omezenou politickou pluralitou.⁴³

Komunistický režim v Československu se stal byrokratickým a naprosto postrádal schopnost, či možná ochotu reagovat na dění ve společnosti svou vlastní proměnou, což spolu s ostatními faktory vedlo k jeho pádu. Zatímco v jiných státech východního bloku došlo na konci 80. let 20. století k určité míře sebereflexe vládnoucích politických stran, situace v Československu zůstávala spíše nehybnou.

V Československu před rokem 1989 sice existovaly opoziční skupiny, avšak ty nebyly připraveny ani ochotny zcela převzít moc a přejít ze sféry protirežimního odporu k přímé politické participaci. Disent nebyl ve společnosti příliš zakotven a protirežimní odpor rozhodně nebyl tak masový, jako například v Polsku, kde hnutí Solidarita bylo hnutím celospolečenským. Kromě nejznámějšího hnutí Charta 77 působila také např. Demokratická iniciativa, která vznikla koncem roku 1987 a představovala skupinu hledající nové metody opoziční práce, např. pravidelně vydávala sborníky analýz celospolečenských problémů a návrhy jejich řešení. Koncem roku 1988 byl zveřejněn manifest Demokracii pro všechny, jako programový dokument nového Hnutí za občanskou svobodu, které bylo více politicky zaměřené než ostatní dosavadní hnutí, manifest odmítal vedoucí úlohu KSČ a požadoval politickou pluralitu. V této době dále například vzniká Československý helsinský výbor požadující dodržování závazků z Helsinských dohod podepsaných roku 1975 či Klub za socialistickou přestavbu –

⁴³ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 56-59

Obroda, který sdružoval reformní komunisty. Na konci 80. let dochází k větší angažovanosti opozičně naladěné mladé generace, což mělo dva důvody – jednak šlo o revoltu proti starší generaci, tedy přirozený generační konflikt a také málo rozšířená a mladé lidi ne úplně angažující dosavadní opoziční hnutí.⁴⁴

2.3.5 Období po roce 1989

Politické strany fungující po roce 1989 můžeme rozdělit na tři skupiny – strany Národní fronty, které ve své podstatě pokračují ve své činnosti, i když jejich fungování v době Národní fronty bylo spíše formální,⁴⁵ strany zaniklé a nyní obnovené – např. sociální demokracie, a strany nově vzniklé, jichž byla většina.

Komunistická strana měla po pádu svého režimu dvě možnosti, jak vyřešit své politické působení v následujícím období. První z nich bylo nadále setrvávat na komunistické ideologii a těžit ze sentimentu některých obyvatel ve vztahu k bývalému politickému režimu. Druhou možností bylo vydat se cestou transformace v politickou stranu umírněnější, modernější a spíše než komunistickou by strana byla umírněně socialistickou či sociálnědemokratickou. Druhý zmiňovaný proces je nazýván sociáldemokratizací komunistických stran. Tato cesta by byla pro komunistickou stranu na počátku 90. let sice obtížnější, avšak vzhledem k dlouhodobé strategii výhodnější. Sociáldemokratizace neznamena jen změnu názvu strany, ale zejména změnu programu a často i organizační a generační obměnu. Ve většině postkomunistických zemí došlo k proměně komunistických stran. Ortodoxní skupiny v rámci komunistických stran měly po pádu svého režimu menší vliv a postupně došlo k sociáldemokratizaci těchto politických stran. Výjimku tvoří vývoj v Německu a právě v Československu. Německá Sjednocená socialistická strana Německa se sice po pádu komunistického režimu v NDR přejmenovala na Stranu demokratického socialismu a v letech 2005 až 2007 se transformovala v současnou politickou stranu Die Linke, avšak vzhledem k souběžnému fungování zavedené sociálně-demokratické strany SPD neprošla strana Die Linke úplnou sociáldemokratizací a nadále představuje v rámci německého politického spektra vyhraněnější socialistickou stranu. Naprostou výjimku ve vývoji komunistických stran bývalého východního bloku představuje Komunistická strana Čech a Moravy. I přes

⁴⁴ BUREŠ, J. Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického systému. 1. vyd. Praha: Grada, 2012, s. 27-29

⁴⁵ samozřejmě vyjma strany komunistické, která jako jediná ze stran Národní fronty měla reálný vliv na dění ve státě

snahy reformního křídla strany dosud nedošlo k její proměně. Reformisté byli v KSČM v menšině a strana je tak nadále spíše radikálně levicová. I přesto se však pohybuje v rámci mantinelů demokratického právního státu a radikální jsou spíše vystoupení jejich představitelů než následná reálná politika. Postoj KSČM můžeme nazvat politikou dvojí tváře.⁴⁶

Hlavními představiteli opozice vůči dosavadním komunistickým stranám byla nejrůznější hnutí, která zastřešovala velké množství často ideově rozdílných proudů. V Československu vznikla dvě spolupracující hnutí tohoto typu, a to Občanské fórum v Česku a Veřejnost proti násilí na Slovensku. Občanské fórum vzniklo 18.11.1989 a představovalo hlavního hegemonu opozice proti komunistickému režimu, svoji pozici s přehledem potvrdilo i ve volbách v létě roku 1990. Veřejnost proti násilí vzniklo 19.11.1989 a tak výrazný úspěch jako Občanské fórum toto hnutí nezaznamenalo.⁴⁷

První svobodné volby v roce 1990 byly spíše referendem, či vyjádřením názoru jak na minulost, tak i na budoucí směřování země. Zásadní konfliktní linií voleb byl postoj ke komunistickému režimu a následné demokratizaci. Vítězství Občanského fóra bylo očekávané, ale rozhodně nebyl očekáván tak vysoký volební výsledek.⁴⁸ Pro formování stranického systému však byl rozhodující spíše vývoj v následujících letech, kdy se zaplňoval prostor po zaniklém Občanském fóru. Už na konci roku 1990 se začaly projevovat ideové rozdíly mezi jednotlivými názorovými proudy zastřešenými Občanským fórem. Vnitřní rozpory v Občanském fóru vedly v roce 1991 k rozštěpení hnutí na Občanskou demokratickou stranu, jejímž předsedou se stal dosavadní předseda Občanského fóra Václav Klaus, a Občanské hnutí, za nímž stály výrazné osobnosti jako Jiří Dienstbier či Petr Pithart. Občanské hnutí však ve volbách v roce 1992 nepřekročilo pětiprocentní volební klauzuli, navzdory tomu, jaké přední osobnosti za něj kandidovaly. Vedle ODS, politické strany, která měla charismatického lídra, členskou strukturu a jasnější politický program se Občanskému hnutí nepodařilo prosadit.

První svobodné volby v roce 1990 zakončily období porevoluční euforie. Po těchto volbách se začaly projevovat první větší problémy transformujícího se státu,

⁴⁶ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 68-69

⁴⁷ CABADA, L. HLOUŠEK, V. JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 70

⁴⁸ Občanské fórum získalo ve volbách do České národní rady 49,5% hlasů, do Sněmovny lidu Federálního shromáždění 53,15% hlasů a do Sněmovny národů Federálního shromáždění 49,96% hlasů, zdroj: www.volby.cz

zejména díky rozdílným výsledkům voleb v Česku a na Slovensku, které indikovaly budoucí neshody. Ty se naplno projevíly ve volbách v roce 1992, kdy v Česku vyhrála proreformní ODS, zatímco na Slovensku národně naladěné HZDS.

Od poloviny devadesátých let můžeme sledovat postupnou konsolidaci české levice, která vedla k volebnímu vítězství sociálních demokratů v roce 1998 a následně i v roce 2002.

Volby v letech 1996 a 1998 znamenají počátek procesu znechucení voličů z politiky i z politiků. Faktorů, které vedly k této situaci v druhé polovině 90. let, bylo několik, zejména skandály jak politiků, tak politických stran, uzavřenost a zahleděnost politických stran do sebe spojená s rozhádaností vrcholných politických představitelů a jejich vzájemných osobních sporů, které jen podpořily politickou nestabilitu. Dohoda mezi nejsilnějšími politickými stranami – ČSSD a ODS totiž nebyla jedinou možností sestavení vlády. Většinu v Poslanecké sněmovně mohla získat jak středolevá koalice složená z ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU, tak středoprávní koalice složená z ODS, KDU-ČSL a US-DEU. Právě již zmíněné osobní spory zapříčinily, že možnost sestavení středových vlád byla spíše možností teoretickou. Politickou stabilitu země měla dle jejich autorů podpořit tzv. opoziční smlouva, avšak podpořila spíše další nárůst výše zmíněného znechucení voličů.⁴⁹

Po dvaceti pěti letech demokratizace a institucionalizace českého stranického systému je již možné tento stranický systém hodnotit. Typologizaci stranického systému můžeme provést až ve chvíli, kdy jeho institucionalizace dosáhne určitého bodu.⁵⁰ Politologové Scott Mainwaring a Mario Torcal přišli s konceptem, ve kterém pojmenovali několik dimenzí institucionalizace stranického systému. Jako první dimenzi označují stabilitu modelů stranické soutěže, kdy právě stabilita je jedním z nejvýznamnějších faktorů institucionalizace stranického systému. Druhou dimenzí je vzájemné propojení politických stran a veřejnosti. V institucionalizovaném systému jsou politické strany výrazně zakořeněny ve společnosti a mají těsné vazby se svými voliči. Nedochozí k výrazným změnám ve voličské podpoře, stranická soutěž je stabilní.

⁴⁹ k tématu opoziční smlouvy viz níže

⁵⁰ tuto skutečnost vystihl trefnou metaforou italský politolog Giovanni Sartori: „A když voliči berou daný soubor cest a alternativ stejně samozřejmě, jakou berou řidiči daný systém silnic, systém stran dosáhl jakožto systém stadia strukturální konsolidace.“ In: CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 95

Tento faktor lze popsat pomocí indexu volatility, kdy nízká volatilita ukazuje na stabilitu stranického systému a existenci dlouhodobých vazeb mezi politickou stranou a voliči.

Další dimenzí je vnímání politických stran společností. Voliči v institucionalizovaném stranickém systému mohou vnímat některé politické strany negativně, avšak nemají negativní postoj k politickým stranám či stranickému systému obecně, naopak jej vnímají jako nezbytnou součást fungujícího demokratického státu. Politická strana v institucionalizovaném systému není úzce spojena s osobou svého lídra a nemá sloužit k prosazování zájmů svého lídra či úzké skupiny lidí v jeho okruhu.⁵¹

Zásadní konfliktní linií české stranickopolitické soutěže je již od poloviny 90. let 20. století linie socioekonomická. Ač nejde o jedinou konfliktní linii, na základě které se politické strany odlišují, je ve stranické soutěži natolik zásadní, že můžeme model české stranické soutěže označit za jednodimenzionální. Socioekonomická linie jasně odlišovala dvě hlavní politické strany – ODS a ČSSD. Ostatní konfliktní linie jsou v rámci české stranické soutěže marginální či krátkodobé. Výraznějších výsledků nedosahují politické strany regionů, kdy parlamentní zastoupení získalo pouze na počátku 90. let⁵² Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko. Toto politické hnutí se po klesání voličských preferencí transformovalo v současnou politickou stranu Moravané, avšak ta výraznějších volebních výsledků nedosáhla. Krajní pravice získala parlamentní zastoupení mezi léty 1992 a 1998, a to díky Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa. Ani konfliktní linie týkající se podoby režimu se však dlouhodoběji neprosadila, politická strana SRP-RSČ ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 1998 získala 3,9% hlasů a v následujících letech došlo k její úplné marginalizaci. Jiné krajně pravicové strany se od roku 1998 výrazněji v celostátní politice neprosadily. Nejvýraznější krajně pravicovou stranou byla Dělnická strana, po jejím rozpuštění následně Dělnická strana

⁵¹ CABADA, L. HLOUŠEK, V. JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita 2013, str. 78-79

⁵² Ve volbách v roce 1990 zaznamenalo hnutí HSD-SMS tyto volební výsledky: 7,89 % do Sněmovny lidu Federálního shromáždění, 9,1 % do Sněmovny národů Federálního shromáždění, 10,03 % do České národní rady; ve volbách v roce 1992 zaznamenalo hnutí HSD-SMS tyto volební výsledky: 4,23 % do Sněmovny lidu Federálního shromáždění, 4,9 % do Sněmovny národů Federálního shromáždění, 5,87 % do České národní rady; zdroj: www.volby.cz

sociální spravedlnosti, avšak tyto subjekty nezískaly širší voličskou podporu.⁵³ Ani postmateriální konfliktní linie se v české stranické soutěži zatím výrazněji neprosadila, nejúspěšnějším subjektem je Strana zelených, ta však měla své zástupce v Poslanecké sněmovně pouze jedno volební období.^{54 55}

Český stranický systém sice vykazuje stabilní počet politických stran, které mají své zastoupení v Poslanecké sněmovně, ale dochází ke změnám v konkrétních politických stranách. Pouze v roce 1998 a 2002 došlo k situaci, kdy v Poslanecké sněmovně měly své poslance totožné politické strany. Od voleb v roce 2010 sledujeme tendence, které konsolidovanost českého stranického systému vyvrací. V tomto roce úspěšně do Poslanecké sněmovny kandidovala krátkou dobu fungující politická strana TOP 09 a svůj volební úspěch, i když s menším procentuálním ziskem, zopakovala i ve volbách následujících.⁵⁶ Podobný vývoj bude zřejmě čekat i politické hnutí ANO 2011, které ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2013 získalo druhý nejvyšší počet mandátů.

Do voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2013 bychom český stranický systém mohli označit jako systém umírněného pluralismu. Jeho základními znaky dle italského politologa Giovanniho Sartoriho jsou – malá ideologická vzdálenost mezi jednotlivými politickými stranami, bipolární tendence uspořádání koalic a dostředivá stranická soutěž. Do zmiňovaných voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2013 byla zřejmá bipolární tendence mezi hlavními stranami ODS a ČSSD. Mezi těmito stranami docházelo k střídání moci, ale jejich pozice zároveň nebyla natolik silná, aby byly schopné vládnout bez podpory jiné, resp. jiných politických stran. Po pádu vlády Petra Nečase a volebním úspěchu politického hnutí ANO 2011 však došlo k výraznému narušení dosavadního bipolárního rozdělení. Odchylkou od typického systému umírněného pluralismu je pozice KSČM, neboť její fungování nepůsobí v rámci

⁵³ Dělnická strana sociální spravedlnosti získala ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2010 1,14 % hlasů a v roce 2013 0,86 % hlasů; zdroj: www.volby.cz

⁵⁴ Nejvýraznější celostátní úspěch zaznamenala Strana zelených ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2006, kdy získala 6,29 % hlasů. V následujících volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2010 však svůj předchozí volební úspěch nezopakovala a získala 2,44 % hlasů a v roce 2013 získala 3,19 % hlasů.; zdroj: www.volby.cz

⁵⁵ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 104-105

⁵⁶ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 87

stranického systému dostředivě a je politickým subjektem, který nemá koaliční potenciál.⁵⁷

2.4 Vývoj občanské společnosti

O občanské společnosti můžeme v prostoru českých zemí mluvit od poloviny 19. století. V této době dochází k rozpadu dosavadního patrimoniálního řádu a emancipaci české společnosti. Odlišná sociální struktura českého obyvatelstva oproti rakouskému centru ve spojitosti s emancipací české společnosti vedla ke slabé identifikaci s rakouským státem a jeho institucemi. Demokratizace a emancipace české společnosti probíhala mimo státní struktury, zejména na jazykové a národnostní bázi. České země představovaly v rámci rakouského státu specifickou oblast, emancipovanou společnost bez samostatného státu. Zatímco se občanské společnosti v západní Evropě emancipovaly od státu, česká občanská společnost se emancipovala proti státu. Nevznikala na liberálním základě, tak, jak tomu bylo v západní Evropě, ale na základě nacionálních. Tento proces vedl k menší názorové pluralitě a omezenosti názorů. Prostor konfliktů názorových byl v té době méně významný oproti zásadně pojímanému konfliktu nacionálnímu. „*Nesamozřejmost její existence – i ostatních národů habsburské monarchie, její pocit ohrožení, touha po uznání a zároveň neschopnost uspokojivě ovlivňovat státní politiku způsobovaly, že v pozadí všech politických snah byla touha po národní jednotě.*“⁵⁸ Velký důraz byl kladen na jednotu české společnosti, což vedlo k deficitnímu chápání politiky a k idealismu. Nacionalismus byl určujícím tématem české společnosti v rámci habsburské monarchie, ze strany českých politických stran mnohdy ani nedocházelo k provádění praktické politiky, ale pouze ke kulturnímu a jazykovému boji.⁵⁹ Jde však o otázku, která se vznikem samostatného českého státu z politického a společenského prostoru nevymizela, ba právě naopak. Nacionalismus byl častým určujícím prvkem politických snah mnoha subjektů pohybujících se v politice i v první Československé republice. Společnost nebyla

⁵⁷ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 97, 99

⁵⁸ MÜLLER, K. B. Politická sociologie: politika a identita v proměnách modernity. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, str. 181

⁵⁹ MÜLLER, K. B. Politická sociologie: politika a identita v proměnách modernity. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, str. 180-182

etnicky homogenní, v Československé republice žily tři miliony Němců, 700 000 Maďarů, významná byla také menšina rusínská, polská či židovská.⁶⁰

Nedostatečná legitimita rakousko-uherského státu v českých očích se v období první republiky transformuje až v nekritický vztah k Československé republice, mnohdy působící až etatisticky. Odmítání státu a jeho institucí je vystřídáno občanskou oddaností. Nový stát je budován na ideji československého národa. Ze strany majoritních Čechoslováků⁶¹ nedošlo k dostatečnému poučení z vlastní minulosti opomíjeného národa v mnohonárodnostní monarchii a při vzniku a konsolidaci Československého státu a jeho nové Ústavy byla opomíjena práva silné německé menšiny. Přestože měla německá menšina své zastoupení v parlamentu a několik let i ve vládě, v reálné politice při budování Československého státu a jeho institucí výraznější slovo neměla. Tuto skutečnost můžeme označit jako jeden z důvodů, proč se s československým státem a jeho institucemi naprostá většina Němců žijících na území Československé republiky neidentifikovala.⁶²

V období první republiky působilo velké množství spolků, v roce 1938 jich existovalo 9115. Trend národnostního oddělení jednotlivých spolků, který započal už v období rakouského státu, pokračoval i v samostatném Československu.⁶³

Po roce 1948 ještě více narostla zájmová organizovanost občanů. Na rozdíl od dřívější doby je však členství v určité zájmové organizaci často nepřímou vynucené, neboť mnohdy představovalo jedinou možnost realizace v předmětném oboru. Zároveň v tomto období neexistovala pluralita zájmových organizací. „*Názorně řečeno – gymnazista, který měl zájem o botaniku, mohl mít k dispozici mikroskop, ale jen jako účastník zájmového kroužku Svazu socialistické mládeže (SSM), tedy organizace politicky konformní s režimem a pod kontrolou KSČ.*“⁶⁴ Členství v organizaci bylo mnohdy nepsaným předpokladem například pro studium na vysoké škole či výkon určitého povolání nebo funkce. Nevstoupení do organizací jako Pionýr či Svaz

⁶⁰ CABADA, L.; HLOUŠEK, V.; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 42

⁶¹ v této souvislosti nutno podotknout, že idea československého národa byla uměle vytvořena a zejména na Slovensku nebyla nikdy přijata

⁶² MÜLLER, K. B. Politická sociologie: politika a identita v proměnách modernity. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, str. 182-184

⁶³ MÜLLER, K. B. Politická sociologie: politika a identita v proměnách modernity. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, str. 185

⁶⁴ MÜLLER, K. B. Politická sociologie: politika a identita v proměnách modernity. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, str. 186

československo – sovětského přátelství mělo pro danou osobu často stigmatizující charakter a bylo provázeno oficiálním odsudkem. V průběhu let 1948 až 1989 došlo k zestátnění územní i zájmové samosprávy.

Polský vědec Piotr Sztompka pojmenoval dva důsledky komunistického období pro období následující, a to znehodnocení politické sféry a blahořečení soukromí. Tím, jak komunistická strana ovládla veškeré oficiální segmenty veřejného života, došlo k oslabení identifikace obyvatel se státem vedoucí až k vnitřní emigraci. Reakce po pádu komunistického režimu tak byla do jisté míry pochopitelná. Došlo buď k úplnému zániku či atomizaci dosavadních organizací a k nechuti k veřejné angažovanosti. Tuto nechuť značná část české společnosti cítí dodnes. Druhým výše zmíněným důsledkem komunistického období je blahořečení soukromí. Snaha státu ovládat veškeré segmenty společnosti vedla k protireakci obyvatel, kteří se vnitřně uzavřeli a kladli důraz na rodinu a soukromí. Od obyvatel se však očekávala účast na veřejném životě. Nucená participace vedla k vytvoření dvojí tváře daného člověka, pocitu zahanbení, strachu a po vynucené účasti na veřejném životě zpět k uzavření se do svého soukromí.⁶⁵

Spolu s politickými změnami v Československu po roce 1989 a s rozvojem politické a společenské plurality došlo i k obnově občanské společnosti. Tím, jak docházelo k větší strukturovanosti společnosti, rostla i potřeba reagovat na rozličné zájmy vznikem institucí občanské společnosti. Situace před rokem 1989, kdy stát kumuloval velké množství funkcí, které jsou v liberální společnosti ponechány nestátní sféře, byla spolu s demokratizačním vývojem neudržitelná. Postupně tak docházelo ke vzniku subjektů občanské společnosti a přechodu funkcí od státu na konsolidující se občanskou společnost.⁶⁶

Dle německo-britského sociologa Ralfa Dahrendorfa trvá proces budování občanské společnosti a rozvoje kulturně-sociálních předpokladů demokracie alespoň tři generace. Nejde o náhodně zvolené číslo, ale o období, během něhož dojde ke kompletní generační obměně lidí, kteří mají vlastní zkušenost s předchozím politickým režimem. V této souvislosti můžeme vzpomenout Tomáše Garrigue Masaryka, který

⁶⁵ MÜLLER, K. B. Politická sociologie: politika a identita v proměnách modernity. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, str. 185-188

⁶⁶ VODIČKA, K. In: VODIČKA, K. CABADA, L. Politický systém České republiky: historie a současnost. 2. vyd. Praha: Portál, 2007, str. 189

uvažoval stejným způsobem a za dobu nutnou pro stabilizaci nového českého státu považoval padesát let.⁶⁷

Rozvoj občanské společnosti po roce 1989 zpočátku brzdil odliv potenciálních elit a výrazných osobností dvěma směry, a to jak do politiky, tak i pryč z veřejného života. Dalším z problémů, se kterými se musela tehdejší občanská společnost potýkat, byl nedostatečný legislativní rámec, chybějící širší společenský konsenzus ve věci role subjektů občanské společnosti ve veřejné sféře, téměř neexistující tradice subjektů občanské společnosti v českém veřejném životě a nedostatek financí. Problematika financování subjektů občanské společnosti je dosud problémem ve všech postkomunistických zemích, neboť zde není zakořeněna tradice individuálního mecenášství, jakou známe například z angloamerického prostředí.

O současném stavu občanské společnosti můžeme konstatovat, že počet nejrůznějších spolků a organizací je vysoký, ale jde převážně o organizace volnočasové. Silnější občanská společnost, která by byla schopná významnějším způsobem ovlivňovat veřejné dění, stále vybudována není.⁶⁸ Pasivita ve sféře občanských aktivit je mimo jiné dána i historickým vývojem. Přetrvávání prvků poddanství je výsledkem dlouhodobé podřízenosti. Tohoto postoje se česká občanská společnost dosud nebyla schopna zcela zbavit. Často chybí víra ve vlastní schopnost ovlivnit věci veřejné, avšak dle mého názoru v tomto směru dochází ke zlepšení, když česká občanská společnost je čím dál více sebevědomá.⁶⁹

Česká společnost má dlouhodobý problém s přijímáním a prací s názorovou pluralitou. Schopnost využít názorových konfliktů k posunu v řešení určité otázky je minimální. I v problematice práce s opozicí vidím historické kořeny. Česká společnost nemá prakticky žádnou zkušenost s konstruktivní demokratickou opozicí. V období první republiky zde působilo neformální uskupení Pětka, v druhé republice nelze ani o politické pluralitě hovořit, neboť sice formálně existovaly dvě politické strany – Strana národní jednoty a Národní strana práce, ale reálně šlo o systém jedné a půl strany s praktickým vlivem pouze Strany národní jednoty. Po roce 1945 opět došlo k omezení plurality, na rozdíl od doby první republiky šlo o omezení nejen faktické, ale i formální,

⁶⁷ MÜLLER, K. B. Politická sociologie: politika a identita v proměnách modernity. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, str. 192

⁶⁸ tamtéž

⁶⁹ MÜLLER, K. B. Politická sociologie: politika a identita v proměnách modernity. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, str. 196-197

a to vytvořením Národní fronty. Problematika demokratické opozice se objevila i po roce 1989, a to v souvislosti s uzavřením tzv. opoziční smlouvy.⁷⁰

⁷⁰ MÜLLER, K. B. Politická sociologie: politika a identita v proměnách modernity. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, str. 196-197

3. Vybrané aktuální fenomény vztahu politických stran a veřejnosti

3.1 Krize reprezentační funkce politických stran

Organizace a zprostředkování zájmů veřejnosti probíhá ve třech fázích – artikulace, manifestace a agregace. Artikulací rozumíme formulaci určité potřeby, manifestací vyhlášení zájmu a jeho uplatňování například prostřednictvím prohlášení, demonstrací či prostřednictvím médií. Agregací zájmů chápeme sdružování a selekci zájmů. Do sféry celostátního politického rozhodování se dostávají zájmy, které nemohou či nejsou uspokojeny na regionální či jiné nižší úrovni.⁷¹

Tradiční politické strany neumí kvalitně, resp. rychle artikulovat zájmy obyvatel a přenést je do rozhodovacího procesu. Cesta od formulování určitého názoru do jeho prosazení je časově náročná. I proto se fungující pluralitní společnost neobejde bez projevující se veřejnosti, která je ochotna a schopna se podílet na veřejné správě a je schopna pojmenovávat a reflexivně přehodnocovat své zájmy a hodnoty.⁷²

V souvislosti s krizí legitimacy státních institucí a ztrátou důvěry ve stát se ukazuje, že dosavadní politické strany na navazování důvěry na ose stát – obyvatel nestačí. Lidé získávají pocit, že politické strany a politici, kteří byli zvoleni do určitého zákonodárného sboru, jsou stále více odcizeni od většinové společnosti. Tradiční politické strany navíc ztrácejí svojí roli hlavního tvůrce politiky, klíčovým subjektem artikulace zájmů obyvatel se postupně stává občanská společnost či nové politické strany.⁷³

Reprezentativní demokracie často zažívají situace rozporu mezi reprezentanty a reprezentovanými. Představa jednoty vůlí reprezentanta a reprezentovaného je samozřejmě fikcí, a to již na začátku funkčního období reprezentanta, natož pak v jeho průběhu, kdy může docházet k výraznějšímu rozporu mezi jejich vůlemi. Tuto situaci

⁷¹ VODIČKA, K. In: VODIČKA, K; CABADA, L. Politický systém České republiky: historie a současnost. 2. vyd. Praha: Portál, 2007, str. 189

⁷² MÜLLER, K. B. In: LABOUTKOVÁ, Š; MÜLLER, K; VYMĚTAL, P. Lobbing v moderních demokraciích. 1. vyd. Praha: Grada, 2010, str. 183

⁷³ MÜLLER, K. B. Politická sociologie: politika a identita v proměnách modernity. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, str. 98

popisuje Kysela jako „rozpor mezi lidem zpřítomňovaným a přítomným“.⁷⁴ Reprezentovaní následně mohou získat pocit odcizení od reprezentantů, absence jejich identifikace s reprezentanty a nedůvěra k nim vede k dělení na „my“ a „oni“. „Oni“, jako politici, se kterými „my“ nemáme nic společného. „Při narůstání pocitů odcizení a nevěry v to, že reprezentanti skutečně reprezentují společenství, usilují o jeho blaho a jsou vnímaví k různým potřebám a zájmům, je obtížné trvat na přičitatelnosti vůle reprezentantů lidu (my jsme vy), takže alespoň z pohledu některých může docházet k posunu demokracie jako sebe-vlády ve vládu menšiny nad většinou“⁷⁵ Popsaný problém odcizení vtělený do slov „my“ a „oni“ se mi však nejeví jako vhodné řešit směřováním k podřízenosti reprezentantů aktuální vůli reprezentovaných. Od konceptu reprezentace bychom se tímto způsobem dostali k zastupování. Nehledě na to, že by pro změnu bylo nutné nalézt širší politický konsenzus, neboť by vyžadovala novelu Ústavy. Nutnost změny právní úpravy však není hlavním úskalím, které by podřízenost reprezentantů aktuální vůli reprezentovaných skýtalo. Klíčové je opuštění koncepce reprezentanta, jakožto nositele suverenity hledajícího obecný zájem ve prospěch zástupce, který je vykonavatelem často nesourodých zájmů zastoupených.⁷⁶ Tlaky na zavedení například odvolatelnosti politiků, zákonodárné iniciativy skupiny obyvatel či na častá referenda⁷⁷ mohou snadno vést k destrukci celého politického systému. Na zmíněné úskalí poukazuje například Fareed Zakaria: „Zastupitelská demokracie podle mnohých z těch, kdo Ameriku zakládali, slibovala lepší vládu, protože ji měli vykonávat lidé, které věci veřejné zajímaly, měli s jejich správou zkušenosti a museli se občanům zodpovídat. Pro Madisona to byl především mechanismus jak bránit prosazování sobeckých zájmů a krátkodobých cílů – což je přesně problém, jemuž dnes čelíme. (...) Dospěli jsme tak daleko, že nedokážeme sami vyplnit daňové priznání, napsat platnou závěť nebo si nakonfigurovat počítač, zákony však schvalovat můžeme.“⁷⁸

⁷⁴ KYSELA, J. Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie. 1. vyd. Praha: Leges, 2014, str. 105

⁷⁵ KYSELA, J. Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie. 1. vyd. Praha: Leges, 2014, str. 109

⁷⁶ KYSELA, J. Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie. 1. vyd. Praha: Leges, 2014, str. 105-117

⁷⁷ ponechme stranou, že dodnes nebyl přijat zákon o obecném referendu, ačkoliv jeho přijetí předpokládá Ústava

⁷⁸ ZAKARIA, F. Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě. 3. vyd. Praha: Academia, 2012, str. 231

Ve snaze čelit krizi modelu reprezentace a zvýšit legitimitu státu v očích veřejnosti, přistupujeme či alespoň žádáme změnu právních norem. Přesvědčení, že se všechny problémy vyřeší ať už nepatrnými novelizacemi či změnou koncepce celých institutů, je dle mého názoru chybné. Mnohé příklady ukázaly, že i chvályhodné záměry mohou mít naprosto opačné důsledky. Tím samozřejmě nechci naznačit, že nejlepším řešením situace je zakonzervování současné podoby stranicko-politického systému. Snažím se spíše poukázat na skutečnost, že příliš spoléháme na to, že za nás vše bez dalšího vyřeší změna právní úpravy. Kam může toto „inženýrství“ vést, popisuje například Zakaria v jedné z kapitol svého stěžejního díla *Budoucnost svobody s příznačným názvem Příliš mnoho dobrého*. Autor zde popisuje problémy, do kterých se dostala americká politika deregulací demokracie. Pro účely této práce jsem si vybrala dvě ze Zakariou popisovaných situací. První z nich je změna financování volebních kampaní. Zatímco cílem iniciátorů změny spočívající ve stanovení maximální výše příspěvku, který může jednotlivec či politická strana darovat kandidátovi, bylo omezit vazbu kandidáta na malé množství přispěvatelů, kteří mu však darují vysoké částky a dosáhnout tak otevřenosti politiky vůči širšímu okruhu osob, výsledek této změny byl spíše negativní. Zatímco do zavedení změny financování volební kampaně bylo zřejmé a snadno dohledatelné, které osoby sponzorují které kandidáty, získávají nyní kandidáti peníze pro své kampaně od desítek tisíců neznámých osob. Nejzásadnějším důsledkem je vznik skupin specialistů na získávání volebních příspěvků, neboť kandidátovi nestačí seznámit se s několika milionáři či miliardáři, kteří jsou ochotni jej sponzorovat a sám, resp. s okruhem nejbližších osob není schopen přijít do osobního kontaktu s větším počtem individuálních drobných přispěvatelů. Pro úspěch při získávání volebních příspěvků je proto zásadní tým zkušených lidí se sítí kontaktů, které Zakaria označuje jako „*zprostředkovatele moci*“. Druhou situací, kterou autor popisuje, je větší zapojení občanů do správy věcí veřejných zejména prostřednictvím referend a zákonodárných iniciativ. „*Příval stále narůstajících občanských příkazů vytvořil směsici často si protirečících zákonů, vznikajících bez předchozí debaty, rozvažování a kompromisů, které jsou pro tvorbu zákonů charakteristické. Neúprosná podstata zákonodárných iniciativ „bud', anebo“ neumožňuje vnímat jemné rozdíly ani akceptovat reálné potřeby.*“⁷⁹ Díky velké míře zapojení občanů do politického rozhodování dochází nejen

⁷⁹ ZAKARIA, F. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*. 3. vyd. Praha:

k nesourodému právnímu řádu, který může vzejít i z parlamentu, ale také k porušení vztahu odpovědnosti na ose politik – veřejnost, neboť při vysoké míře zapojení veřejnosti do politického rozhodování lze hůře posoudit úroveň práce politika. Za největší paradox vysoké míry uplatňování zákonodárných iniciativ a referend je považován rostoucí vliv peněz. Zatímco by se mohlo zdát, že díky odpojení politiků od části rozhodování a tím i od nejrůznějších zájmových skupin dojde k omezení vlivu těchto skupin, stal se pravý opak. Vzhledem k tomu, že například zákonodárnou iniciativu je nutné prezentovat veřejnosti a získat příslušné množství podpisů, dochází k vynakládání velkého množství finančních prostředků na politické konzultanty a agentury.⁸⁰

České politické strany selhávají ve své roli artikulace a agregace kolektivních zájmů. Za politickými stranami nejsou výraznější think-tankové platformy a politické strany často ani nebudují své mládežnické organizace či odnože. Pokud názorové a mládežnické platformy politická strana k dispozici má, její zájem o komunikaci či myšlenky pocházející z těchto skupin je nepatrný. V zemích jako Německo nebo Rakousko znamenají nejrůznější organizace zdroj inspirace i pro praktickou politiku. České politické strany však možnost získávat myšlenky z přidružených organizací nevyužívají. K vybudování širšího zázemí sympatizantů politické strany v České republice zatím nedošlo.⁸¹

3.2 *Volatilita a pokles volební účasti*

Míra volební účasti podle některých autorů ukazuje, jaký zájem, popřípadě nezájem projevují obyvatelé o politiku. S ohledem na dlouhodobou možnost sledování tohoto ukazatele má být pomocníkem pro následnou analýzu důvodů růstu či poklesu zájmu o politiku.⁸² Vysoká volební účast je v tomto pojetí považována za pozitivní jev, na nízkou či klesající volební účast je pohlíženo jako na potenciální nebezpečí spočívající v klesající podpoře demokratického právního státu. Uvedená bipolární tendence však zohledňuje pouze pojetí občana, který se zajímá o politiku a chce se

Academia, 2012, str. 182

⁸⁰ ZAKARIA, F. Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě. 3. vyd. Praha: Academia, 2012, str. 150-185

⁸¹ HLOUŠEK, V; KOPEČEK, L. Krize české politiky: odejde zlo s politickými stranami? In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, str. 30

⁸² CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 115

jejího utváření aktivně účastnit a v situaci, kdy se voleb neúčastní, je jeho pozice interpretována jako nespokojenost se současným politickým systémem. Na druhou stranu bychom si měli uvědomit, že účast ve volbách je pouze jednou z možností participace občana na správě věcí veřejných, i když zřejmě tou nejvýznamnější a z hlediska způsobu výkonu i nejjednodušší. Neúčast ve volbách však může být podle jiné skupiny autorů indikátorem spokojenosti nevoličů s dosavadním vývojem a manifestací jejich přesvědčení, že se bude stát i nadále vyvíjet správným směrem. Popsaná koncepce počítá s tím, že v případě ohrožení základů demokratického právního státu se dosavadní nevoliči k volbám dostaví, tj. jejich politická participace se odvíjí od míry stability posuzovaného stranickopolitického systému.⁸³

Volatilita je jedním z nejpoužívanějších ukazatelů stability stranického systému. Ukazuje nám změny voličských preferencí mezi dvěma po sobě jdoucími volbami. Cílem zkoumání volatility je určení, jaká míra voličů hlasuje pro stejnou politickou stranu a jaká míra voličů hlasuje pro politickou stranu rozdílnou oproti předešlým volbám. Obecně platí, že vysoká míra volatility je jedním ze znaků nedostatečné institucionalizace stranického systému.⁸⁴ Na základě zkoumání míry volatility lze určovat stálost vazeb mezi obyvatelstvem a politickou stranou a zakořeněností určité politické strany ve společnosti.⁸⁵ Vysoká volatilita je fenomén ve většině evropských států, avšak v postkomunistických státech je problém ještě umocněn skutečností, že občané měli pouze krátkou dobu na to, aby se ve společnosti silněji zakotvil stranický systém, postkomunistické státy tak zažívají v zásadě předčasnou krizi demokracie. Dochází k velké fluktuaci voličů, kteří se dlouhodobě neidentifikují s jednou stranou a v každých volbách volí rozdílně a vidí své rozhodování spíše negativně, „*kdy volič přesně ví, které strany by v žádném případě nevolil, ale neví, které strany by volit chtěl*“⁸⁶

Míra volatility v postkomunistických zemích je značně vyšší než ve vyspělých demokratických státech. Zatímco v posledních dvaceti letech činila míra volatility ve vyspělých demokraciích 15 %, volatilita v postkomunistických zemích dosahuje za

⁸³ LINEK, L. Kam se ztratili voliči? : vysvětlení vývoje volební účasti v České republice v letech 1990-2010. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, str. 10-12

⁸⁴ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 79, 125

⁸⁵ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 115

⁸⁶ HLOUŠEK, V; KOPEČEK, L. Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2004, str. 47

stejně sledované období 30 %. I postkomunistické země s nejnižší mírou volatility, jako například Maďarsko či Česká republika, dosahují vyšší míry volatility než vyspělé demokratické země.⁸⁷ Průměrnou míru volební volatility však zvyšuje hodnota daná rozdílem mezi prvními a druhými demokratickými volbami. Vzhledem k tomu, že ve většině postkomunistických zemí kandidovaly v prvních demokratických volbách strany typu celospolečenských hnutí a až po těchto volbách došlo k utváření stranického systému a vzniku nových politických stran, vykazuje většina postkomunistických zemí vysoké hodnoty volební volatility mezi prvními a druhými volbami prvního řádu.

Hodnocení míry volební účasti a volatility však není tak jednoznačné, jak by se mohlo na první pohled jevit. Důležitý je i vztah těchto dvou hodnot, neboť při jejich odděleném hodnocení můžeme dojít ke špatným závěrům. Volatilita má lepší vypovídací úroveň v zemích, které jsou dlouhodobě politicky stabilní. V důsledku proměnlivé míry volební účasti může dojít k relativizaci vypovídací hodnoty volatility. Pokud se skupina voličů, kteří mají stabilní voličské preference, nedostaví k volbám, či se po předchozí neúčasti dostaví, docházíme k vysoké míře volatility, avšak politické a stranické prostředí je stabilnější, než nám tento index napovídá. Tento mechanismus však funguje i obráceným způsobem. „*Dovedeno ad absurdum by mohla nastat situace, že všichni voliči v období mezi dvěma volbami změní politické preference. Zároveň se ale stranické spektrum nově přeskupí tak, že na makroúrovni nebude zaznamenána vůbec žádná volatilita. Jednotlivé politické strany budou disponovat stejným počtem hlasů jako v předchozích volbách, ale bude se jednat o hlasy zcela jiných voličů v předchozích volbách.*“⁸⁸

Pokud pomineme krátkodobé výkyvy volební účasti v některých zemích, které nenaznačují nárůst volební účasti, ale reakci voličů na konkrétní situaci v dané zemi, můžeme říci, že dlouhodobě dochází k poklesu míry účasti ve volbách. Pokles volební účasti sledujeme i ve většině západoevropských zemí, a to i v severských státech, které se dříve vyznačovaly tradičně vysokou volební účastí.⁸⁹ Pokud srovnáme průměrnou volební účast ve volbách prvního řádu, tedy ve volbách do parlamentu či jeho

⁸⁷ ve sledovaném období let 1990 až 2013 činila průměrná míra volatility ve volbách prvního řádu v Maďarsku 22,6 % a v České republice 25,5 %

⁸⁸ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 121-122

⁸⁹ HLOUŠEK, V; KOPEČEK, L. Krize české politiky: odejde zlo s politickými stranami? In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, str. 26

významnější komory v patnácti zemích EU, tzn. v nejstarších členských státech, a volební účast v postkomunistických zemích, zjistíme, že volební účast je v západních státech v průměru o 10 % vyšší. V jedenácti postkomunistických zemích⁹⁰ činí průměrná volební účast od pádu komunistických režimů 66,1 %. Do této hodnoty je navíc započítána i volební účast v prvních demokratických volbách, která byla podstatně vyšší než ve volbách následujících. Průměrná volební účast v prvních demokratických volbách v jedenácti sledovaných postkomunistických zemích činila 81,2 %, zatímco v pátých volbách prvního řádu už činila pouze 56 %. Pokud bychom tedy první volby v postkomunistických státech do průměru nezapočítali, neboť spíše než o volby v klasickém smyslu šlo o referendum, kterým se občané vyjádřili k budoucí podobě politického režimu, činí průměrná volební účast ve volbách prvního řádu 64,4 %.

Volební účast se však v jednotlivých státech odlišuje, nejnižší míru volební účasti vykazuje tradičně Polsko, ve kterém dosáhla průměrná míra volební účasti ve volbách prvního řádu 49,4 % a velice nízkou volební účast zaznamenalo Polsko i při prvních demokratických volbách, kdy dosáhla pouhých 62,1 %. Na opačném konci při hodnocení míry volební účasti se ocitá Česká republika, jejíž průměrná volební účast ve volbách prvního řádu činí 73,8 % a ze všech jedenácti sledovaných postkomunistických zemí tak dosahuje nejvyšší volební účasti.

Země bývalého tzv. východního a západního bloku se od sebe vzájemně odlišují nejen mírou volební účasti, ale i mírou odchylky účasti mezi po sobě jdoucími volbami. V postkomunistických zemích jsou výraznější výkyvy v míře volební účasti, než je tomu v západoevropských demokraciích. Zatímco v západoevropských zemích činí průměrná odchylka účasti v po sobě jdoucích volbách tři procenta, v postkomunistických zemích není výjimkou pokles i nárůst volební účasti o deset i více procent. Voliči v postkomunistických zemích daleko více dávají najevo svoji nespokojenost s dosavadním vládnutím svojí neúčastí ve volbách. Negativní zkušenost a zklamání z dosavadního způsobu vládnutí vedlo například při volbách do Poslanecké

⁹⁰ mezi sledované země patří: Bulharsko, Česká republika, Estonsko, Chorvatsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Polsko, Rumunsko, Slovensko a Slovinsko

sněmovny Parlamentu ČR ke snížení volební účasti ze 74 % v roce 1998 na 58 % v roce 2002.⁹¹

V souvislosti se strukturálními změnami ve společnosti dochází, i přes masivní využívání výzkumů veřejného mínění, k menší předvídatelnosti konečných volebních výsledků.⁹² Absence silnějších vazeb mezi politickými stranami a obyvatelstvem vede mimo jiné k menší disciplinovanosti voličů. Dochází tak k situaci, kdy i volič, který je rozhodnutý, jaké politické straně by ve volbách dal svůj hlas, se voleb nezúčastní. Obecně disciplinovanější jsou voliči pravicových politických stran, s výjimkou politických stran krajně pravicových. Vyšší volební účast znamená vyšší volební zisk politických stran levicových, antisystémových a krajních, ať už jde o krajní pravici či krajní levici.⁹³

Výkon aktivního volebního práva byl vzhledem ke své povaze považován za způsob zajištění sociální rovnosti v politickém systému, neboť k této formě politické participace není potřeba žádných finančních nákladů ani zvláštních schopností, kromě schopností kognitivních. Volební účast by na základě této úvahy neměla být podmíněna socioekonomickým postavením daného jedince. Navzdory tomu však výzkumy ukazují, že socioekonomický status a volební účast jsou ukazateli, které spolu vzájemně souvisejí. V České republice dochází k postupnému nárůstu vlivu socioekonomického statusu na volební účast. Pokud se zaměříme na tři hlavní charakteristiky, které utvářejí socioekonomické postavení jedince – vzdělání, výše příjmu a sociální třída, zjistíme, že nejvíce stabilní a prokazatelný vliv na míru volební účasti má třídní postavení jedince, nejmenší pak výše příjmu. Vliv vzdělání na volební účast je mnohými autory zpochybňován. Podle některých nelze mezi vzděláním a volební účastí nalézt přímý vztah, neboť člověk, který dosáhne vyššího vzdělání, většinou pochází z rodiny, která v něm vypěstovala určité hodnoty, které ovlivnily nejen jeho cíl dosáhnout vyššího vzdělání, ale také vztah k politické participaci prostřednictvím volební účasti. Vzdělání proto dle těchto autorů nemá na volební účast vliv, jde o zástupnou hodnotu pro sociální prostředí daného jedince. Dle druhé skupiny autorů však vzdělání na volební účast má.

⁹¹ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 123-125

⁹² HUDÁČKOVÁ, S. Politické strany a implementace marketingového modelu. In: CHYTILEK, R; EIBL, O; MATUŠKOVÁ, A. a kol. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, str. 91

⁹³ BRTNÍK, R. Koncept a role politického trhu. In: CHYTILEK, R; EIBL, O; MATUŠKOVÁ, A. a kol. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, str. 140

Ani tito autoři však nejsou jednotní a v současné době rozlišujeme dvě linie. Podle první z nich tvrdí, že vzdělaní lidé disponují vyšší mírou znalostí a kritickým myšlením, čímž je pro ně snazší orientovat se ve volebním systému, resp. politice obecně. Druhá linie zdůrazňuje socializační rozměr vzdělání. Vzdělávací systém podle těchto autorů vstíjí jedinci hodnoty, které vedou k jeho zájmu o politiku či k pocitu občanské odpovědnosti.⁹⁴

Vztah mezi mírou volební účasti a volebními zisky stran však není čistě lineární. Do určité míry volební účasti mohou sledované politické straně růst volební zisky, od určitého bodu však může dojít ke zpomalení nárůstu její podpory. V případě českých politických stran bylo možné sledovat vztah mezi volební účastí a ziskem politické strany zejména u ODS.⁹⁵ Analýzy ukazují téměř čistě nepřímou úměru mezi volební účastí a celkovým volebním výsledkem ODS, neboť s rostoucí mírou volební účasti docházelo k poklesu podpory ODS. Příčiny tohoto vztahu nacházíme dvě, a to dlouhodobá podpora ODS stran vysokostatusových skupin, tj. skupin volebně disciplinovanějších a se silnější vazbou právě na jednu politickou stranu, a na druhé straně velmi negativní vnímání ODS z pohledu jejích nevoličů. Podobně nepřímou úměru mezi volební účastí a volebním ziskem vykazuje i KSČM. Tato politická strana disponuje ještě věrnějším a disciplinovanějším jádrem voličů než ODS. Vzhledem k tomu, že KSČM je mnohými nevoliči vnímána jako protestní politická strana, dosahuje KSČM v tomto segmentu společnosti vyšší potenciální podpory než ODS. U nejsilnější levicové strany – ČSSD dochází k vysoké míře volební volatility. Vyšší volební účast zpravidla pro ČSSD znamená i vyšší volební zisk, avšak tato úměra není prokázána bezvýjimečně. V případě ČSSD můžeme hovořit spíše o její proměnlivé schopnosti oslovit a zmobilizovat obyvatele, kteří se voleb účastní nepravidelně či volí různé politické strany.⁹⁶

⁹⁴ LINEK, L. Rostoucí sociální nerovnosti ve volební účasti v Česku v letech 1990-2010. Naše společnost. 2013, roč. 11, č. 1, str. 3-14. Dostupné z:

http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a7056/f11/Rostouc%C3%AD%20soci%C3%A1ln%C3%AD%20nerovnosti%20ve%20volebn%C3%AD%20%C3%BA%C4%8Dasti%20v%20C4%8Cesku%20v%20letech%201990%E2%80%932010.pdf (navštíveno dne 7.12.2015)

⁹⁵ V situaci, ve které se ODS nachází v dnešní době, již uvedené závěry neplatí.

⁹⁶ LINEK, L. Kam se ztratili voliči? : vysvětlení vývoje volební účasti v České republice v letech 1990-2010. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, str. 243-258

3.3 *Rozpad dosavadních stranických systémů*

V posledních letech můžeme sledovat rozmrznutí stranických systémů – dochází k poklesu identifikace voličů s tradičními politickými stranami, provázeném jejich klesajícími volebními výsledky, klesajícím počtem členů politických stran a zároveň expanzi nových stranickopolitických alternativ, které se zpravidla vůči dosavadním stranám vymezují. Tradiční strany ztrácejí podporu i ve skupinách obyvatel, které tvořily jejich voličské jádro, oproti tomu nově vzniklé strany dokáží oslovit voliče napříč společnostmi, bez ohledu na jejich sociální status. Je zpochybňováno tradiční pravolevé dělení stranického spektra, na vzestupu jsou strany bez významnějšího ideového zakotvení.⁹⁷

Kořeny rozpadu dosavadních stranických systémů vidíme zejména v probíhajících společenských změnách, ať už jde o změny náboženské, ekonomické či vzdělanostní.⁹⁸ Zejména v anglosaské literatuře se setkáváme s pojmem sekularizace politiky pro označení jevu, kdy v postindustriální společnosti, která se stala více fragmentovanou, než byla v minulosti, dochází k větší míře individualistického chování voličů a úpadku svázanosti s kolektivními identitami. Nejen politické strany, ale i jiné instituce, které v minulosti strukturovaly politický a společenský řád, v současné společnosti již život společnosti ovládat nedokáží.⁹⁹ Tento proces probíhá v západní Evropě řadu desetiletí, v České republice můžeme sledovat vývoj podobný, avšak s ohledem na období komunistického režimu jde o proces posledních přibližně dvaceti let.

Odklon od dosavadních a klasických politických stran je však způsoben i absencí sebereflexe samotných politických stran či jejich jednotlivých představitelů. Na české politické scéně jsme se setkali například se situací, kdy se poslanec, který byl pravomocně odsouzený k trestu odnětí svobody, nevzdal svého poslaneckého mandátu. I po nástupu výkonu trestu byl poslancem a mandát mu zanikl až rozpuštěním Poslanecké sněmovny. Dalším fenoménem, který poznamenává politické strany, jsou tzv. přeběhlíci. Jde o situaci, kdy poslanec zvolený za určitou politickou stranu přestane

⁹⁷ HLOUŠEK, V; KOPEČEK, L. Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2004, str. 40

⁹⁸ HLOUŠEK, V; KOPEČEK, L. Krize české politiky: odejde zlo s politickými stranami? In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, str. 27

⁹⁹ BRADOVÁ, E; ŠARADÍN, P. Permanentní kampaň a proces vládnutí: politika v éře konzultantů. In: ŠARADÍN, P. (ed.). Politické kampaně, volby a politický marketing. 1. vyd. Olomouc, 2007, str. 22-23

tuto politickou stranu podporovat a hlasuje, či svou neúčastí při hlasováních nepřímo podporuje jinou politickou stranu. Takové jednání není v rozporu s ústavním pořádkem, neboť mandát náleží poslanci, a nikoliv politické straně, za kterou byl zvolen. Otázkou však zůstává, nakolik jde o jednání etické, neboť může být rozporné s vůlí voličů vyjádřenou ve volbách. Navíc se jedná o faktory, které ve spojení s ostatními, v této práci popsány, posilují pocit odcizení veřejnosti a politických stran. Volič může v takové situaci velmi snadno získat pocit, že o něj, potažmo celou veřejnost politické strany jeví zájem pouze v předvolební kampani, po zbylý čas se cítí být odcizen. Dle mého názoru navíc uvedenému pocitu neprospívají prohlášení mnohých politiků, kteří se při názorové konfrontaci s politickým oponentem či na podporu určitých svých kroků, zaštiťují počtem voličů, kteří pro něj ve volbách hlasovali.

Korupční a jiné skandály politiků však voliči většinou nespojují s konkrétní politickou stranou, ale posilují jejich nespokojenost s dosavadní politikou jako celkem. Například trestní stíhání a následné odsouzení bývalého člena ČSSD Davida Ratha stranu z dlouhodobého hlediska vůbec nepoškodilo. Výjimkou je situace poměru voličů k ODS po pádu vlády Petra Nečase, neboť tato politická strana zaznamenala v následných předčasných volbách do Poslanecké sněmovny volební výsledek ve výši 7,7 %.¹⁰⁰

Analyzovat problematiku členství v politických stranách v postkomunistických zemích je otázkou do jisté míry problematickou. Dochází ke spojení mnoha faktorů, které současný stav ovlivnily a ovlivňují a nelze tak s přesností určit, zda je některý z níže uvedených faktorů rozhodující, či zda je současná situace právě výsledkem kombinace a kumulace uvedených faktorů.¹⁰¹

S tím, jak přichází nové možnosti seberealizace, a to jak kariérní, tak volnočasové, ztrácí obyvatelé potřebu realizovat své ambice prostřednictvím politických stran. Rostoucí sociální prostupnost způsobila, že členství v politické straně není nutné k participaci ve veřejném ani profesním životě, spojení s politickou stranou navíc může působit i negativně.¹⁰² Samy politické strany směřují k oligarchizaci a často ani nemají zájem o rozšiřování své členské základny. Zanedbávání rekruční funkce politických

¹⁰⁰ údaje dostupné z: <http://www.volby.cz/pls/ps2013/ps2?xjazyk=CZ>

¹⁰¹ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 133

¹⁰² HLOUŠEK, V; KOPEČEK, L. Krize české politiky: odejde zlo s politickými stranami? In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, str. 27

stran vede k nedostatečné vnitrostranické konkurenci a absenci většího počtu výrazných politických elit. Politické strany se čím dál více dostávají do situace personální vyprázdněnosti, když mají potíže s obsazováním významných postů členy vlastní politické strany a jsou nuceny například na pozice ministrů nominovat nestraníky, kteří často ani nemají hlubší vazbu k dané politické straně a její členské a voličské základně. Uvedenou situaci sledujeme i v České republice, kde začíná chybět celá nová generace politiků.¹⁰³

Dalším faktorem, který ovlivnil neochotu k vlastní politické participaci, je nízká legitimita politiků v očích veřejnosti. Vstupem do politiky a přijetím určité funkce dochází v očích okolí i k mnohaletému negativnímu spojení s politikou a automatické nedůvěře a podezíravosti.¹⁰⁴ V roce 2013 bylo Centrem pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR provedeno terénní šetření v rámci projektu Naše společnost – projekt kontinuálního výzkumu veřejného mínění CVVM SOÚ AV ČR. Toto šetření ukázalo, že mezi dvaceti šesti profesemi je povolání ministr respondenty považováno za dvacáté čtvrté nejprestižnější a poslanec se v rámci šetření prestiže jednotlivých povolání umístil na posledním, dvacátém šestém místě. Stejného umístění dosáhly tyto profese i v obdobném průzkumu, který byl proveden v roce 2011.¹⁰⁵

Trend významného poklesu straníků však můžeme sledovat nejen v České republice, ale i v západní Evropě. Tempo klesání počtu členů českých politických stran je vysoké a Česká republika je zemí s druhým nejvyšším procentuálním úbytkem straníků v rámci postkomunistických zemí. Mezi léty 1999 – 2008 došlo k poklesu počtu členů českých politických stran o 40,7 %. Na první místo této statistiky se dostalo Slovensko, a to s poklesem sledovaným mezi léty 2000 a 2007 o 47,79 %. Pokud se podíváme do statistik celoevropských, zjistíme, že mezi prvními čtyřmi státy s nejvyšším tempem poklesu počtu straníků je pouze jedna země, která nepatří do postkomunistické oblasti, a to Spojené království.¹⁰⁶ Jistou odlišností mezi

¹⁰³ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 139

¹⁰⁴ MÜLLER, K. B. Politická sociologie: politika a identita v proměnách modernity. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, str. 195

¹⁰⁵ tisková zpráva Prestiž povolání – červen 2013, Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR ze dne 3.9.2013, dostupné z:

http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7054/f3/eu130903.pdf (navštíveno dne 5.12.2015)

¹⁰⁶ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 136

postkomunistickými zeměmi a státy západoevropskými je však výchozí stav počtu straníků. V západní Evropě i při podobném tempu poklesu zájmu o stranickou organizovanost zůstává počet straníků vyšší, neboť i výchozí čísla jsou vyšší. Zatímco kolem roku 2010 bylo například v Dánsku stranicky organizováno 4 % voličů a v Rakousku 17 % voličů, v České republice jde o 2 %. Rozdělení na západní Evropu a postkomunistické země však neplatí absolutně, výjimku tvoří Francie a Velká Británie, neboť tyto státy vykazují ještě nižší počet straníků než Česká republika. Naprostou výjimkou je Estonsko, Španělsko a Portugalsko, kde celkový počet členů politických stran dokonce roste, jde však o jev v rámci Evropy ojedinělý.¹⁰⁷

Průměrná hodnota počtu straníků ve 27 zemích EU činí 4,65 % oprávněných voličů. Uvedenou průměrnou hodnotu počtu stranicky organizovaných voličů přesahuje z postkomunistických zemí pouze Estonsko, Slovinsko a Bulharsko. Naopak pokud se podíváme na sedm zemí s nejnižším počtem straníků, najdeme zde pět postkomunistických zemí. Například v Lotyšsku a v Polsku nedosahuje hodnota stranicky organizovaných voličů ani jednoho procenta.¹⁰⁸ Otázkou je, nakolik o nové členy politické strany vlastně stojí a nakolik dosavadním členům model uzavřeného klubu vyhovuje.¹⁰⁹

Vývoj počtu stranicky organizovaných voličů může ovlivnit i stát. Zajímavým příkladem řešení situace malého počtu stranicky organizovaných voličů je Estonsko, kde dochází ke kontinuálnímu a poměrně vysokému nárůstu počtu straníků. V období let 2002 až 2008 došlo k nárůstu počtu stranicky organizovaných voličů o 52,2 %. Aby mohla v Estonsku vzniknout nová politická strana, musí doložit členskou základnu, a to v minimální míře 1000 členů. Pokud dojde v již vzniklé politické straně k poklesu počtu členů pod základní hodnotu 1000 osob, dojde ke zrušení politické strany. Tento mechanismus spolu s aktivitou ministerstva spravedlnosti, které zveřejňuje počet členů jednotlivých politických stran, vede ke snaze estonských politických stran stále získávat nové členy a rozvíjet nové formy komunikace s občany. Estonské politické strany umí efektivně využívat potenciál sociálních sítí, přes které nejen oslovují dosavadní i

¹⁰⁷ HLOUŠEK, V; KOPEČEK, L. Krize české politiky: odejde zlo s politickými stranami? In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, str. 26

¹⁰⁸ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 134-135

¹⁰⁹ LEBEDA, T. Malá politologická úvaha: nejen o smyslu politologických úvah. In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, str. 14

potenciální sympatizanty, ale i nabírají nové členy díky možnosti elektronických přihlášek.¹¹⁰

Pokles zájmu o vlastní politickou participaci vede k oligarchizaci politických stran i společnosti. Politické strany se díky nízkému počtu straníků a nevyváženosti jejich sociální skladby stávají nereprezentativní skupinou společnosti. Navíc musíme vzít v úvahu skutečnost, že v rámci každé politické strany existuje skupina neaktivních členů a skutečně stranicky aktivní je tím pádem ještě menší zlomek voličů. Politické strany někdy bývají označovány jako „lonely protagonists“. V důsledku nízké vazby politických stran na společnost může docházet k posilování vztahu mezi politickou stranou a státem. I když propojení současných politických stran se státem není tak zřetelné, jako tomu bylo v minulosti v případě KSČ či jako v současné Ruské federaci, rozhodně nejde o trend, který bychom měli opomenout. Politické strany těží ze své pozice klíčových subjektů působících v politice a ze své dosavadní exkluzivity v oblasti zprostředkování společenských zájmů, navíc jde o subjekty, jejichž pozice v rámci politického systému vyplývá i z Ústav daných zemí. Důsledkem výlučnosti politických stran, které nejsou hlubším způsobem navázány na společnost, je kartelizace politických stran. Kartelové politické strany mají vazby na masová média a soukromý sektor, navíc v důsledku slabé členské základny a personalizace politiky dochází k posílení pozice lídra na úkor řadových členů.¹¹¹

Možnost rostoucího napojení politických stran na stát prostřednictvím financování ze strany státu však není fenoménem postkomunistických států, ba právě naopak. Průměrná míra finančních zdrojů z veřejných rozpočtů v historicky prvních patnácti zemích EU činí 52 % veškerých příjmů politických stran. Částky, které získávají z veřejných rozpočtů politické strany ve většině postkomunistických zemí, jsou daleko nižší. V případě České republiky představují finanční zdroje získané od státu 35 % celkových příjmů politických stran, na Slovensku jde o 30 % a v Bulharsku dokonce 20 % příjmů. Ani toto zobecnění však neplatí absolutně a setkáváme se i s velmi odlišnými případy, jako například v Estonsku, kde tvoří příjmy politických stran získané z veřejných rozpočtů 85 %, ve Slovinsku 70 % a v Maďarsku 69 % jejich

¹¹⁰ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 135-137

¹¹¹ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 136-138

příjmů. Odlišností mezi západoevropskými a postkomunistickými státy v oblasti financování politických stran je i rozsah finančních zdrojů získaných z členských příspěvků. Zatímco v západoevropských státech představují členské příspěvky kolem 10 až 15 % příjmů politických stran, v některých postkomunistických státech představují členské příspěvky často méně než 1 % příjmů, a to v případě Polska, Estonska či Slovinska. Nejvyšší míru finančního zapojení členů politické strany z postkomunistických států nalezneme v Bulharsku a České republice, avšak ani v těchto státech nedosahuje poměr členských příspěvků západoevropských hodnot, neboť se pohybuje mezi 5 a 7 %.¹¹²

Jedním z faktorů, který negativně ovlivňuje možnost činit komplexní analýzu problematiky politického stranictví, je neochota politických stran poskytovat relevantní údaje, zejména o počtu svých členů a zdrojích financování. V řadě zemí neexistuje právní úprava či účinné kontrolní mechanismy, které by zpřístupnění relevantních údajů zajistily. Mnoho politických stran uvádí vyšší hodnoty počtu svých členů, než je tomu ve skutečnosti. Jako příklad můžeme uvést dřívější hlavní rivaly na české politické scéně, a to ČSSD a ODS. Tyto politické strany dlouhodobě vykazovaly téměř stejný počet svých členů. Deformace reálného zjištění počtu stranicky organizovaných obyvatel navíc nastává v situaci, kdy právní úprava nezakazuje členství ve více politických stranách. Tímto způsobem následně dochází k nadhodnocení celkového počtu straníků.¹¹³

Díky málo početné členské základně lze bez delší či úspěšnější práce pro politickou stranu dosáhnout volitelného místa na její kandidátní listině. Skutečnost, že je značná část členů politických stran neaktivní, situaci dále usnadňuje. Ambicióznímu straníkovi stačí přesvědčit pouze několik dalších členů politické strany, či získat podporu nábořem nových členů jemu blízkých. V důsledku tak může poměrně snadno ovládnout hlasování v regionální organizaci politické strany.

V České republice můžeme v oblasti rozhodovacích procesů uvnitř politických stran sledovat dvě tendence, a to jak přílišnou centralizaci rozhodování, která se týká hlavně nově vzniklých politických stran, ale i přílišnou decentralizaci, která je příznačná

¹¹² CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 137-138

¹¹³ CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 133-134

zejména pro ODS.¹¹⁴ Velký počet straníků napříč regiony jistě znamená pro politickou stranu výhodu a stabilitu. Odlišná situace však nastala v ODS, která má sice silné regionální zázemí, ale v kombinaci se zvoleným způsobem regulace vnitrostranických procesů znamená až naprosté oslabení centrálního vedení. Situace v ODS došla až do fáze, kdy můžeme pozorovat spíše konfederaci krajských organizací, než kompaktní politickou stranu. Primárními se pro mnohé regionální organizace strany staly místní zájmy než celostátní politika. Decentralizace ODS vede k paralyzaci moci předsedy strany a neakceschopnost vedení. „*Je ovšem třeba velmi citlivě zvažovat tenkou hranici mezi oprávněným požadavkem vnitřní demokratičnosti stran na jedné straně a nutnosti organizačního zajištění přežití a funkčnosti politických stran na straně druhé.*“¹¹⁵ Na opačné straně se při posuzování faktického fungování vnitrostranických rozhodovacích procesů ocitají zejména nově založené politické strany. Ty jsou postaveny na silné pozici svého předsedy, vnitrostranická demokracie zde fakticky nefunguje.

S přílišnou mocí politických stran nad svými členy máme i silnou historickou zkušenost, a to z období První republiky. Poslanci a senátoři byli nuceni podepisovat bílko volební reverzy, tedy prohlášení, kterým se vzdávají mandátu, avšak bez uvedení data. Tím se řadoví poslanci a senátoři dostávali do faktické moci politických stran, neboť kdykoliv mohlo dojít k vyplnění volebního reverzu. Z dnešního pohledu bychom takovouto praxi považovali za protiústavní, zejména s ohledem na čl. 24 Ústavy, který stanovuje způsob, jakým se poslanec či senátor mohou vzdát mandátu a čl. 26 Ústavy: „*Poslanci a senátoři vykonávají svůj mandát osobně v souladu se svým slibem a nejsou přitom vázáni žádnými příkazy.*“ Systém volebních reverzů a neformálních politických uskupení, jako například Pětka, však pomáhal do určité míry překonat roztržičnost stranického systému.¹¹⁶

Otázka vnitřního uspořádání politické strany je často přímo spojená se způsobem jejího vzniku. Tuto spojovací linii prokázal francouzský politolog Maurice Duverger,

¹¹⁴ HLOUŠEK, V; KOPEČEK, L. Krize české politiky: odejde zlo s politickými stranami? In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, str. 30

¹¹⁵ KUBÁT, M. Současná česká politika. Co s neefektivním režimem? 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2013, str. 47

¹¹⁶ KUBÁT, M. Současná česká politika. Co s neefektivním režimem? 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2013, str. 47

který zjistil, že politické strany, které vznikly na půdě parlamentu, byly méně centralizované než ty, které vznikly mimo parlament.¹¹⁷

V Evropě v posledních desetiletích dochází k čím dál většímu zastoupení nových politických stran ve volbách. Jejich volební výsledek je často vysoký při první účasti ve volbách, neboť jsou schopny získat velké množství protestních hlasů. Nové politické strany často samy sebe označují za nepolitické, ale při vstupu do politiky už se z podstaty věci začnou jako politické chovat, což vyplývá už z jejich účasti ve volbách.

Uvedený trend je patrný i v České republice. Zatímco ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2006 získaly dosavadní nejvýznamnější politické strany, tedy ČSSD a ODS, téměř 68 % hlasů, což vedlo k úvahám o směřování českého stranického systému k bipartismu, ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2010 získaly tyto dvě strany pouze 42 % hlasů. Zároveň se do Poslanecké sněmovny dostaly dvě nové politické strany, a to TOP 09 a Věci veřejné, které se zároveň staly stranami vládními.¹¹⁸

Trend započatý při volbách v roce 2010 byl potvrzen v roce 2013. Ve volbách do Poslanecké sněmovny získala vítězná ČSSD pouhých 20,5 % hlasů, ODS dokonce jen 7,7 % a do Sněmovny se opět dostaly dvě nové strany, a to ANO 2011 a Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury.¹¹⁹ Otázkou však zůstává schopnost nových politických stran prosadit se trvaleji, než v jednom volebním období. Nové politické strany většinou nemají širší členskou základnu a mnohdy ani hlubší názorovou či ideovou ukotvenost. Často jde o strany protestu, se kterými voliči spojují své naděje na změnu, avšak jejich podpora může s tím, jak se nová strana stane součástí politického establishmentu, rychle vymizet.

Výrazným fenoménem v rámci nových typů politických stran je italská politická strana Forza Italia podnikatele a mediálního magnáta Silvia Berlusconiho. Tato politická strana vznikla v roce 1994 a ihned v roce svého založení zaznamenala výrazný úspěch v parlamentních volbách. Vzhledem k tomu, že jde o odlišný typ politické strany, který se prosazuje i v jiných evropských státech, Českou republiku nevyjímaje, blíže se na koncept této politické strany – firmy podíváme.

¹¹⁷ KUBÁT, M. Současná česká politika. Co s neefektivním režimem? 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2013, str. 48

¹¹⁸ LEBEDA, T. Malá politologická úvaha: nejen o smyslu politologických úvah. In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, str. 14

¹¹⁹ údaje dostupné z: <http://www.volby.cz/pls/ps2013/ps2?xjazyk=CZ>

Forza Italia se v mnoha ohledech odlišovala od dosavadních klasických politických stran. Šlo zejména o výraznou roli lídra, který má v politické straně až autoritářskou pozici,¹²⁰ ideologickou neukotvenost, absenci dlouhodobé voličské i stranické základny, masivní používání metod politického marketingu, důraz na antipolitičnost a kritiku dosavadního politického establishmentu. Forza Italia vznikla v době krize italského stranickopolitického systému. V takové situaci je pro nový politický subjekt mnohem snazší dosáhnout úspěchu. V Itálii došlo v předcházejícím období ke změně volebního systému z poměrného na smíšený, delegitimizaci tradičních politických stran v důsledku korupčních skandálů a v souhrnu s jinými podmínkami ve společnosti bylo vytvořeno prostředí vhodné pro úspěch zcela nového formátu politické strany. Po krizi dosavadních politických stran narostl nejen zájem o nové politické strany, ale zejména o nové lídry. Zatímco v Itálii dochází k častému střídání vlád, proměnám volebních koalic a politických stran, ke změnám v osobách politických lídrů v tak velké míře nedochází. Zejména pozice Silvia Berlusconiho v rámci Forza Italia byla natolik silná, že s danou politickou stranou až splýval a můžeme v této souvislosti mluvit i o personální straně.

Berlusconi přivedl do italské politiky také novou koncepci vedení volební kampaně. Došlo ke zjednodušení používaného politického jazyka, lingvisticky i zvolenou rétorikou byl Berlusconi daleko srozumitelnější pro masy. Při televizním vystoupení, ve kterém oficiálně oznámil svůj vstup do politiky, apeloval na lid takto: „*Říkám vám, že můžeme, říkám vám, že musíme spolu vytvořit pro nás a pro naše děti nový italský zázrak.*“ Zde je nutné podotknout, že při vstupu do politiky byl Berlusconi mediálním magnátem, v této době vlastnil tři televizní kanály, které již při první předvolební kampani v roce 1994 naplno využil. Před volbami v roce 2001 došlo k vydání knihy o Berlusconi, která byla rozeslána 15 milionům domácností. V knize byly prezentovány jeho životní úspěchy, bohatá byla zejména fotografická část knihy. Postupem let došla personifikace předvolební kampaně tak daleko, že ostatní kandidáti Forza Italia byli požádáni, aby nevydávali předvolební materiály, které by obsahovaly jejich vlastní fotografie. Za jeden z nejlepších předvolebních tahů je však považován podpis Smlouvy s Itálií. Tuto smlouvu podepsal Berlusconi v televizi v přímém přenosu a zavázal se v ní ke splnění pěti předvolebních slibů, a to v případě, že se stane

¹²⁰ někdy se dokonce hovoří o modelu Berlusconi či berlusconismu

budoucím italským premiérem. Berlusconi také vynikal ve své schopnosti sebe prezentace jako úspěšného a sebevědomého podnikatele, který svůj podnikatelský úspěch zopakuje i s celou Itálií z pozice politika nového formátu.¹²¹

Zajímavá situace spočívající v téměř plynulém přesunu voličů mezi dvěma politickými stranami proběhla v Nizozemí. Zde byla v roce 2002 Pimem Fortuynem založena krajně pravicová strana, jejímž hlavním tématem byla kritika multikulturalismu. Strana sice zaznamenala úspěch v parlamentních volbách, ale po vstupu do vlády a atentátu na zakladatele strany Fortuyna postupně oslabovala, až se stala marginální. Tato situace však neznamenal ztrátu voličů podporujících krajně pravicové antiestablishmentové strany, kdy ti se přesunuli k nové straně Geerta Wilderse.¹²²

Nově vzniklé, resp. dosud netradiční politické strany můžeme rozdělit do těchto kategorií:¹²³

1. strany jednoho tématu: Jde o strany mezery, které disponují jedním zásadním programovým bodem a orientují se zejména na strategie k dosažení svého prioritního tématu. Členská základna politických stran jednoho tématu je poměrně stabilní. Do této kategorie můžeme zařadit například zelené, krajně pravicové strany či strany regionů.
2. strany jednoho použití: Strategie těchto politických stran směřuje k získání vládních či jiných významných postů a jako relevantní politické strany působí pouze krátkou dobu, zpravidla jedno volební období. Strany jednoho použití disponují málo početnou členskou základnou.
3. podnikatelské strany: Tyto politické strany někdy bývají označovány jako strany – firmy. V jejich čele stojí lídr, který má uvnitř politické strany téměř neotřesitelnou pozici a politická strana je s ním výrazně spjata. Podnikatelské strany disponují málo početnou členskou základnou. Volič je stranami tohoto typu považován za konzumenta produktu – strany podnikatelského typu často hledají mezeru na

¹²¹ ŠŮSTKOVÁ, M. Silvio Berlusconi a Forza Italia: fyziognomie marketingu lídra. In: ŠARADÍN, P. (ed.). Politické kampaně, volby a politický marketing. 1. vyd. Olomouc: Periplum, 2007, str. 53-65

¹²² HLOUŠEK, V; KOPEČEK, L. Krize české politiky: odejde zlo s politickými stranami? In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, str. 26

¹²³ CABADA, L. Strany mezery v České republice a ve střední Evropě: náčrt možností a limitů politologického výzkumu. In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, str. 109-110

dosavadním politickém spektru a nabídnou voliči chybějící politický produkt, tím pádem se ve většině případů jedná o politické strany s velmi proměnlivými strategiemi a tématy. Riziko jejich dlouhodobé podpory ze strany voličů může znamenat přílišná svázanost s osobou svého lídra – spolu s jeho odchodem z politiky většinou dojde i k naprosté marginalizaci politické strany.

4. mediální strany: Politické strany tohoto typu jsou svázány se sítí médií, která vytváří účinný nástroj politického marketingu. Mediální strany mohou v některých případech typově splývat se stranami podnikatelskými. Za prototyp kombinace mediální a podnikatelské strany je považována italská politická strana Forza Italia (Vzhůru Itálie) mediálního magnáta Silvia Berlusconiho.
5. strany protestu: Jedná se o politické strany, které často nemají ani vlastní politický program. Svě voliče oslovují především negací dosavadních politických stran a politiků. Lojalita sympatizantů politických stran protestu je spíše krátkodobá, neboť tím, jak se protestní politická strana stane součástí politického establishmentu, značnou část svých dosavadních voličů ztratí, neboť tito voliči, často prahnoucí po rychlých řešeních složitých situací zjistí, že politická strana není schopna dosáhnout výsledků v reálné politice během krátkého časového období
6. generační strany: Generační politické strany lze podřadit i pod politické strany jednoho tématu, neboť je lze považovat pouze za jejich specifický podtyp. Jedná se například o politické strany zasazující se o práva důchodců.

Výše uvedené dělení není absolutní, v praxi mnohdy dochází ke kombinaci nejen těchto typů politických stran. Vzniká i značné množství politických stran, které nelze do výše uvedených kategorií podřadit, neboť jsou velmi specifické či ojedinělé.

3.4 *Politický marketing a management*

V souvislosti s proměnou moderní společnosti a modifikací společensko-politických procesů dochází i k proměně chápání politické komunikace. Zásadní význam hrají média a schopnost politických stran efektivně ovlivňovat veřejné mínění.

Důsledkem uvedených procesů je rostoucí důraz subjektů působících v oblasti politiky na politický marketing a management.¹²⁴

Definice politického managementu existuje celá řada, jako příležitou uvádím tuto: „*proces, ve kterém politici, strany a jiné politické skupiny identifikují klíčové záležitosti, stanovují své priority a rozvíjejí a sdělují své pozice o klíčových záležitostech. Politický management zahrnuje aktivity spojené s vedením kampaní (politický marketing v klasickém chápání), ale také lobbying, shromažďování fondů, krizový management, vztahy na úrovni vlády, zvládání vztahů s médii, rozvoj komunikačních strategií aj.*“¹²⁵ Stejně tak nejrůznějších vymezení politického marketingu existuje značné množství, ze kterého jsem si vybrala definici autorů Cwalina, Falkovski a Newman: „*Politický marketing můžeme charakterizovat jako proces, prostřednictvím kterého jsou političtí kandidáti a politické ideje nasměrovány na voliče takovým způsobem, aby uspokojily jejich politické potřeby a získaly tak podporu pro daného politického kandidáta a dané ideje.*“¹²⁶ Posledním termínem, který je třeba na počátku této kapitoly vymežit je masová komunikace, což „*je společenský proces, při kterém se sdělení v různé podobě (tištěné, obrazové, zvukové) dostává mezi velké množství lidí.*“¹²⁷

Prvním krokem, který je v politickém managementu nutno provést, je průzkum názorů a chování cílové skupiny. Je zkoumán příjemce informací, a to prostřednictvím celé škály prostředků. Komunikace s důkladně identifikovaným respondentem informace je pro politický subjekt mnohem efektivnější a více nahrává budoucímu úspěchu.¹²⁸

Významnou roli hrají v informační společnosti média. Jejich zásadní význam pro politický marketing nespočívá ani toliko v nestranném informování společnosti, ale v jejím ovlivňování. Masová média prostřednictvím nastolování určité agendy ovlivňují voličovu vnímavost ve směru k tomu, jaká témata považuje za zásadní. Volič není tím,

¹²⁴ CUPALOVÁ, M. In: ŠTĚDRONĚ, B. POTŮČEK, M. PROROK, V. LANDOVSKÝ, J. ŘÍHA, D. a kol. Politika a politický marketing. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 27

¹²⁵ CUPALOVÁ, M. In: ŠTĚDRONĚ, B. POTŮČEK, M. PROROK, V. LANDOVSKÝ, J. ŘÍHA, D. a kol. Politika a politický marketing. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 27-28

¹²⁶ CUPALOVÁ, M. In: ŠTĚDRONĚ, B. POTŮČEK, M. PROROK, V. LANDOVSKÝ, J. ŘÍHA, D. a kol. Politika a politický marketing. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 35

¹²⁷ CUPALOVÁ, M. In: ŠTĚDRONĚ, B. POTŮČEK, M. PROROK, V. LANDOVSKÝ, J. ŘÍHA, D. a kol. Politika a politický marketing. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 29

¹²⁸ CUPALOVÁ, M. In: ŠTĚDRONĚ, B. POTŮČEK, M. PROROK, V. LANDOVSKÝ, J. ŘÍHA, D. a kol. Politika a politický marketing. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 27

kdo vybírá hlavní témata politické kampaně. Mnohé zásadní závěry v této oblasti učinil již ve 20. letech 20. století americký novinář Walter Lippmann, které později shrnul ve své knize *Public Opinion*. Zjistil, že veřejnost nereaguje na okolní prostředí, ale na pseudoprostředí, které vytváří média. Ta mají podle Lippmanna vliv takového rozsahu, že mohou společnosti prezentovat určitý obraz událostí. Zpravodajství může efektivně ovlivňovat naši vnímavost tím, že nám popisuje události, které jsou vně naší bezprostřední zkušenosti. Lippmanovy závěry byly následně potvrzeny mnohými dalšími výzkumníky. Například při amerických prezidentských kampaních v letech 1968, 1972 a 1976 bylo M. McCombsem a D. Shawem prokázáno, že masová média měla vysoký vliv na vnímání důležitosti jednotlivých témat předvolební kampaně ze strany voličů. Ti vnímali důležitost jednotlivých témat právě v závislosti na tom, jakým otázkám se aktuálně věnovala masmédia. K podobnému výsledku došel McCombs při analyzování významu lidskoprávní tematiky v americké společnosti mezi léty 1954 až 1976. I v této oblasti dospěl k závěru, že význam tematiky pro společnost se měnil v závislosti na tom, jaký prostor získávala problematika lidských práv v médiích.¹²⁹

Moderní společnost však nelze chápat jako souhrn osob, které postrádají schopnost vlastního úsudku. Výše uvedené výzkumy podle mého názoru ukazují spíše na schopnost médií přesněji reagovat na aktuální skladbu svých příjemců a jejich odezvu na jednotlivá témata, se kterou následně umí efektivně pracovat, neboť bylo prokázáno, že některá témata považují lidé jako zásadní bez ohledu na míru jejich medializace. Jde zejména o témata, se kterými má člověk silnější osobní zkušenost nebo která vyplývají z jeho sociálního postavení či výchovy. Z tohoto důvodu i silnější mediální tlak, jehož obsahem je sdělení rozporné s hodnotovým systémem recipienta informace, nemá na danou osobu vliv, či má vliv naprosto opačný, tj. zvýšení odmítání určitého postoje. Může také dojít k situaci, kdy se určité téma objevuje v médiích tak často a je zpravodajstvím dopodrobna rozebíráno, že si na něj čtenář či posluchač natolik zvykne, že jej přestane vnímat.¹³⁰

Výše zmíněné nastolování agendy je klíčovým bodem moderní politické komunikace. Média nezprostředkovávají přesný obraz reality, ale vybírají si určitá

¹²⁹ CUPALOVÁ, M. In: ŠTĚDRONĚ, B. POTŮČEK, M. PROROK, V. LANDOVSKÝ, J. ŘÍHA, D. a kol. *Politika a politický marketing*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 28-29

¹³⁰ CUPALOVÁ, M. In: ŠTĚDRONĚ, B. POTŮČEK, M. PROROK, V. LANDOVSKÝ, J. ŘÍHA, D. a kol. *Politika a politický marketing*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 28-33

témata, tj. dochází k filtrování reality. Vzhledem k tomu, že si média vybírají pouze určitá témata, kterým věnují prostor, dochází k ovlivňování společnosti, neboť právě tato témata považují příjemci informace za důležitá. Po výběru informací, které budou zveřejněny, je s těmito nadále pracováno, někdy se mluví o tzv. rámování. Jde o proces, ve kterém je informace prozkoumána a následně je vybráno několik jejích atributů, na které bude v médiu kladen důraz. Zajímavou definici rámování přináší R. Entmann: „*Rámovat znamená vybírat některé aspekty vnímané reality a činit je významnějšími ve sdělovaném textu takovým způsobem, abychom podpořili určitou definici problému, kauzální interpretaci, morální hodnocení a/nebo doporučili pro jednání s popisovaným objektem.*“¹³¹ Výsledkem tzv. rámování je zformování informace dle aktuální potřeby. V moderních masmédiích je důležité nejen to, jakým informacím je dán prostor, ale také jakým způsobem jsou vybrané informace prezentovány. Prostřednictvím určení míry prostoru, který bude dané informaci poskytnut – tj. počet stran, délka vysílacího času a grafického zpracování, dochází i k ovlivnění míry důležitosti, která je dané informaci stran veřejnosti přikládána. V situaci, kdy je určité téma nastolováno v médiích opakovaně, dojde k přeměně mediální agendy na agendu veřejnou.¹³²

Zatímco v minulosti byl koncept nastolování agendy pouze předmětem vztahu mezi médiem a veřejností, dnes jde o vztahy daleko složitější. Integrální součástí se stávají i jiné skupiny aktérů, než doposud. Hlavními zdroji mediální agendy jsou politici, zájmové skupiny či PR specialisté. Vliv na nastolování agendy má rovněž prestiž jednotlivých médií. Pokud určité téma zveřejní vysoce prestižní médium, dochází k přijetí této agendy řadou médií nižšího významu. Agendu však nastolují nejen zpravodajská média, ale i média zábavní. Například uvedení filmu „Schindlerův seznam“ mělo vliv na růst zájmu o tematiku holocaustu.¹³³

Oblast nastolování agendy se skládá ze čtyř částí, které na sebe vzájemně působí. Jde o mediální, veřejnou, politickou a korporátní agendu. Mediální agendu tvoří otázky, které jsou probírány v médiích. Veřejnou agendu tvoří otázky, které diskutují

¹³¹ CUPALOVÁ, M. In: ŠTĚDRONĚ, B. POTŮČEK, M. PROROK, V. LANDOVSKÝ, J. ŘÍHA, D. a kol. *Politika a politický marketing*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 31

¹³² CUPALOVÁ, M. In: ŠTĚDRONĚ, B. POTŮČEK, M. PROROK, V. LANDOVSKÝ, J. ŘÍHA, D. a kol. *Politika a politický marketing*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 29

¹³³ CUPALOVÁ, M. In: ŠTĚDRONĚ, B. POTŮČEK, M. PROROK, V. LANDOVSKÝ, J. ŘÍHA, D. a kol. *Politika a politický marketing*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 29-31

členové společnosti. Politická agenda je tvořena otázkami, které považují za významné politici. Korporátní agenda je tvořena otázkami, které jsou zásadní pro velké korporace.

Při nastolování politické agendy by si měl daný politik být vědom toho, jaké záležitosti jeho potenciální volič považuje za důležitější než ostatní. Právě identifikace těchto záležitostí by měla být při nastolování politické agendy z hlediska úspěšnosti důležitá. Pro nové politické subjekty může být výhodné nastolit agendu, kterou žádná z dosavadních politických stran ve svém programu neakcentovala, a tím lépe zaujmout své potenciální voliče.¹³⁴

Teorie nastolování agendy bude i nadále ovlivněna mnohými změnami, a to zejména zkoumáním její proměny pod vlivem nových médií. Rostoucí role sociálních sítí či blogů jistě nastolování agendy modifikuje. V některých případech je úspěch určité sociální sítě důsledkem společenských změn. Například rostoucí obliba sítě Twitter je důsledkem procesu zrychlování sdělení. Čas, který jsou lidé ochotni věnovat určitému sdělení, je kratší, což je podle mého názoru jedním z faktorů úspěchu sociální sítě, která umožňuje použít pro svůj příspěvek pouze 140 znaků. Význam sociálních sítí si uvědomují nejen nezávislí komentátoři, ale i dosavadní tradiční média, která se snaží nepřijít o část mediálního prostoru, ve kterém se dosud pohybovala. Doposud však trvá socioekonomický rozdíl mezi uživateli tradičních a nových médií.¹³⁵ Rozdíl ve skladbě voličů – uživatelů nových médií a většinovými voliči se projevil například při první přímé volbě prezidenta České republiky. Zatímco uživateli nových médií by se mohlo zdát, že téměř neexistují voliči Miloše Zemana a veřejný prostor zabírá pouze Karel Schwarzenberg, volební výsledky ukázaly něco jiného.

Jak již bylo uvedeno výše, politický management zahrnuje politický marketing. I v politickém marketingu je využíván marketingový model 4P, který se skládá z těchto bodů: zkoumání trhu, umístění výrobku, v našem případě kandidáta, vymezení strategie a její následné použití. Zkoumání trhu zahrnuje zkoumání potřeb voličů. Po vyhodnocení těchto potřeb dochází k jejich vymezení, které slouží k následné efektivní komunikaci. Vymezení strategie směřující k umístění kandidáta je zaměřeno zejména na formulování způsobu, jak kandidátovi získat a udržet veřejnou podporu. Jde zejména o

¹³⁴ CUPALOVÁ, M. In: ŠTĚDRONĚ, B. POTUČEK, M. PROROK, V. LANDOVSKÝ, J. ŘÍHA, D. a kol. *Politika a politický marketing*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 35, 39

¹³⁵ CUPALOVÁ, M. In: ŠTĚDRONĚ, B. POTUČEK, M. PROROK, V. LANDOVSKÝ, J. ŘÍHA, D. a kol. *Politika a politický marketing*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 34

vyhodnocení respondentů daného produktu, tj. kandidáta a jeho programu, a následný výběr společenských skupin, se kterými by mohla být úspěšná marketingová komunikace ve vztahu k nabízenému produktu.¹³⁶ Tento bod však může být zaměřen i obráceně, tj. nejprve je vybrán segment voličů a podle tohoto segmentu je upraven nabízený produkt. Uvedeným způsobem byla například vedena předvolební kampaň britských labouristů v roce 1997 – po průzkumu voličského trhu bylo změněno mnoho dosavadních aspektů Labour party tak, aby došlo k přiblížení se požadavkům většího množství voličů.¹³⁷ Marketingový model 4P se uplatňuje v nejrůznějších organizacích, nejen v businessu a v politických stranách. Podle stejného modelu se chovají například i vysoké školy při vytváření studijních programů, když revidují dosud vyučované klasické předměty a zařazují do výuky studenty vyžadované moderněji či praktičtěji zaměřené předměty. „Každá organizace, která chce uspět, potřebuje porozumět lidem, kterým se pokouší sloužit, a vytvořit službu, kterou budou chtít.“¹³⁸

Produkt politického marketingu definovali P. Butler a N. Collins ve svém díle „Handbook of Political Marketing“ jako „konglomerát složený z následujících částí: multikomponent (osobnost/strana/ideologie), podoba nabídky, významný stupeň loajality a fakt, že je proměnlivý, tj. může být měněn nebo transformován v povolebním období.“¹³⁹

Používání veškerých metod marketingu v politickém marketingu je však vyloučeno, což vyplývá ze samotné podstaty politického marketingu. Ač má politický marketing a business marketing mnoho společného, existuje mezi nimi několik rozdílů. Pro přehlednost uvádím šest bodů, které tvoří nejzásadnější rozdíly mezi business marketingem a politickým marketingem:

1. Práce s výzkumy veřejného mínění – oba druhy marketingu pracují s průzkumy trhu. Rozdílné však mohou být motivy zadávání marketingových průzkumů a následná práce s nimi. Zveřejňování

¹³⁶ CUPALOVÁ, M. In: ŠTĚDROŇ, B. POTŮČEK, M. PROROK, V. LANDOVSKÝ, J. ŘÍHA, D. a kol. Politika a politický marketing. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 35

¹³⁷ LEES-MARSHMENT, J. Komplexní politický marketing: současné zamyšlení nad minulými závěry a budoucími směry. In: ŠARADÍN, P. Politické kampaně, volby a politický marketing. 1. vyd. Olomouc: Periplum, 2007, str. 25

¹³⁸ LEES-MARSHMENT, J. Komplexní politický marketing: současné zamyšlení nad minulými závěry a budoucími směry. In: ŠARADÍN, P. Politické kampaně, volby a politický marketing. 1. vyd. Olomouc: Periplum, 2007, str. 22-23

¹³⁹ CUPALOVÁ, M. In: ŠTĚDROŇ, B. POTŮČEK, M. PROROK, V. LANDOVSKÝ, J. ŘÍHA, D. a kol. Politika a politický marketing. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 36

průzkumů veřejného mínění má vliv na nerozhodnuté voliče. Pokud zvažují, že podpoří méně významnou politickou stranu, jejich rozhodnutí může významně ovlivnit jejich zjištění, že daná politická strana podle průzkumů veřejného mínění přesáhla uzavírací klauzuli pro vstup do předmětného voleného orgánu. V uvedené situaci volič přestane zvažovat, že by dal svůj hlas jiné politické straně, neboť již nebude mít obavu, že podpoří marginální politickou stranu a jím odevzdaný hlas ve volbách nebude mít reálný význam.

2. Cena služby – na rozdíl od klasického obchodního modelu, kde je cena nabízené služby finančně vyjádřena, v oblasti politiky tomu tak z podstaty věci není. Volič se rozhoduje podle mnoha aspektů, když aspekt ekonomických dopadů politickým kandidátem navrhovaných opatření do svého rozhodování vůbec nemusí zahrnout.
3. Výsledný produkt – volič je nucen akceptovat, že finální produkt je výsledkem nejen jeho volby, ale i volby ostatních voličů. I v situaci, kdy vítěznou politickou stranou je právě ta strana, které volič dal svůj hlas, však může dojít k odlišné finální službě, než byla voliči v předvolebním období nabízena. Politická strana musí reflektovat i mnohé další požadavky, například svých koaličních partnerů, které výslednou službu modifikují.
4. Nedostatek informací – v případě obchodu má konzument daleko více informací o službě, která je mu nabízena, než je tomu v oblasti politiky. Kvalita zboží či služby je v případě obchodních vztahů daleko lépe odhadnutelná, než kvalita politického kandidáta. Ten se může v průběhu volebního období formovat vzhledem k různým vlivům, kterým je vystaven. Volič v případě kandidáta nemá možnost vidět jeho pravou motivaci, hodnotové a ideové zakotvení či financování politického subjektu, za nějž kandiduje. V případě změny preferencí je daleko jednodušší změna zboží či služby, kterou může spotřebitel provést zpravidla okamžitě, než změna politických preferencí, které může volič projevit až v následujících volbách, tedy zpravidla v horizontu let.

5. Zavedení značky na trhu – uvedení nového výrobku, služby i politické strany vyžaduje značný čas a úsilí, avšak v případě politické strany jde o proces nejobtížnější. S výjimkou možné vysoké nespokojenosti obyvatel s politickou situací v dané zemi či konfrontací obyvatel s přístupem dosavadních politických elit k problému, který početná část společnosti považuje za nedostatečně řešený, což urychluje proces cesty k úspěchu nového politického subjektu, jde o záležitost dlouhodobou a obtížnou. Právě vystihnutí nálady voličů vedlo k rychlému volebnímu úspěchu politické strany Forza Italia, v českém prostředí jde například o Věci Veřejné, TOP 09 či ANO 2011.
6. Čelní značky – v business marketingu ve většině případů platí, že jakmile se určitá značka produktu dostane do čela prodejnosti v daném segmentu, i nadále má tendenci v čele zůstat, resp. její případný propad je pozvolný. V politice může dojít k situaci, kdy dosud úspěšná politická strana zaznamená prudký propad voličské podpory v průběhu krátkého období. Uvedená situace se nemusí týkat pouze politických subjektů, které působí v celostátní politice pouze krátkou dobu, jako tomu bylo například u poklesu voličské podpory Věcí Veřejných, ale i politických subjektů dlouhodobě zavedených, jako například prudký propad voličské podpory ODS.¹⁴⁰

Při tvorbě politické reklamy si její zadavatel musí uvědomit, že neexistuje pouze jeden zaručený druh reklamy, ale vhodnější je její diverzifikace, zejména s ohledem na různost voličů a rozdílnost jejich způsobu výběru. Pokud daná politická strana hodlá zaujmout větší množství voličů, musí při výběru předvolební strategie akcentovat skutečnost, že hodlá oslovit různé segmenty trhu. Někteří voliči se rozhodují na základě programu politické strany, jiní například podle sympatií ke kandidátovi. Někteří autoři zabývající se politickým marketingem upozorňují, že většina voličů je rozhodnuta, kterou politickou stranu či kandidáta bude v nadcházejících volbách volit, ještě před

¹⁴⁰ CUPALOVÁ, M. In: ŠTĚDRŮŇ, B. POTŮČEK, M. PROROK, V. LANDOVSKÝ, J. ŘÍHA, D. a kol. Politika a politický marketing. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 36-38

začátkem předvolební kampaně. Ta však není zcela bez významu, zejména pokud jde o získání podpory nerozhodnutých voličů, kterých je kolem 23 %.¹⁴¹

Výše nastíněná tendence voličů formulovat své rozhodnutí ve vztahu k nadcházejícím volbám již před počátkem předvolební kampaně nutí politiky k vedení tzv. permanentní kampaně. Jednotliví politici i politické strany se musí zviditelnit a získávat prostor v médiích i mezi volbami. V USA se s permanentní kampaní setkáváme již od 70. let 20. století. Stratég amerických demokratů Patrick Caddel vytvořil v roce 1976 analýzu s názvem „Initial Working Paper on Political Strategy“, která vytvořila základ dnešního chápání pojmu permanentní či kontinuální kampaň. Vlastní pojem permanentní kampaň se však objevil až v roce 1980, a to v díle „The Permanent Campaign: Inside the World of Elite Political Operatives“ amerického novináře Sidneyho Blumenthala, který popsal předmětný jev takto: „*Vládnutí se proměnilo v permanentní kampaň, což mění vládu v nástroj stvořený k tomu, aby zajišťoval veřejnou popularitu zvolených vládních reprezentantů.*“¹⁴² Podobně permanentní kampaň vystihl v roce 1983 i poradce amerických demokratů Wally Clinton: „*Nikdy už nebude možné, aby si držitel mandátu po volbách dělal, co chce, a čekal, že začne s kampaní až několik měsíců před dalšími volbami. V podstatě by od každého představitele, který chce zůstat v úřadu, bylo prozíravé, pokud by chápal svůj nástupní projev po vyhraných volbách jako zahajovací řeč k dalším volbám.*“¹⁴³

Jedním z důsledků vedení permanentní kampaně je i využívání služeb konzultantů v oblasti politického marketingu a stratégů v průběhu celého působení politické strany či politika, tedy nejen v předvolebním období. Využívání služeb poradců má zejména ve Spojených státech dlouhou tradici. Zlomovým momentem nárůstu jejich významu je technologický rozvoj společnosti, zejména rozšíření hromadných sdělovacích prostředků. Tím, jak roste vliv politických poradců, dochází k využívání jejich služeb i v jiných oblastech, než tomu bylo doposud, a to například v legislativní oblasti. V americkém Kongresu mají v zákonodárném procesu téměř nezastupitelnou úlohu. Významná je také role politických poradců jako stratégů ospravedlnění státu v očích veřejnosti a získávání zájmu veřejnosti ve vztahu ke

¹⁴¹ CUPALOVÁ, M. In: ŠTĚDRONĚ, B. POTUČEK, M. PROROK, V. LANDOVSKÝ, J. ŘÍHA, D. a kol. Politika a politický marketing. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 38-39

¹⁴² BRADOVÁ, E; ŠARADÍN, P. Permanentní kampaň a proces vládnutí: politika v éře konzultantů. In: ŠARADÍN, P. Politické kampaně, volby a politický marketing. 1. vyd. Olomouc: Periplum, 2007, str. 36

¹⁴³ tamtéž

konkrétním politikům, politickým stranám či navrhovaným reformám. Poradce určité politické strany však zároveň nemusí být jejím sympatizantem. Jedná se o samostatný segment sektoru služeb, z čehož vyplývá i možná politicky názorová odlišnost mezi konzultantem a jeho klientem, neboť jde o vztah čistě obchodní.¹⁴⁴

V České republice dochází k prosazování permanentní kampaně až v posledních zhruba deseti letech, i když stále ne v takové míře jako v některých západoevropských zemích a v USA. Zejména vláda Petra Nečase podcenila důležitost komunikace s veřejností. Svůj cíl provést některé reformy veřejnosti sice prezentovala, ale nedokázala již prezentovat důvody, které ji k reformním krokům vedly a smysl jednotlivých projektů. Pro jejich provedení tak nezískala podporu širší veřejnosti.¹⁴⁵ Daleko lépe a efektivněji vedla¹⁴⁶ permanentní kampaň ČSSD. V průběhu předvolební kampaně v roce 2006 dokázala dobře zacílit negativní a srovnávací kampaň, v čemž pokračovala i po těchto volbách. Při plánování podobného typu kampaně si však musí politická strana být vědoma hranice mezi komunikací s veřejností, kterou získá její podporu, a kampaní, která je pro veřejnost přehnaně vtíravá, všudypřítomná a unavující. Právě tuto hranici podle mého názoru překročila Strana Práv Občanů ZEMANOVCÍ, a to před volbami do Poslanecké sněmovny v roce 2013. Toto překročení představovalo jeden z důvodů jejího volebního neúspěchu.¹⁴⁷

V posledních letech narůstá četnost používání negativní politické reklamy.¹⁴⁸ Dochází k napadání politických oponentů či k negaci postojů dosavadních politiků ze strany nových politických subjektů. Kandidáti či přímo politické strany, které negativní reklamu využívají, považují její použití za snadné získání hlasů voličů, kteří nesouhlasí s určitým kandidátem či politickou stranou a jejím programem, aniž by zároveň byli

¹⁴⁴ BRADOVÁ, E; ŠARADÍN, P. Permanentní kampaň a proces vládnutí: politika v éře konzultantů. In: ŠARADÍN, P. Politické kampaně, volby a politický marketing. 1. vyd. Olomouc: Periplum, 2007, str. 37-39

¹⁴⁵ BRADOVÁ, E; ŠARADÍN, P. Permanentní kampaň a proces vládnutí: politika v éře konzultantů. In: ŠARADÍN, P. Politické kampaně, volby a politický marketing. 1. vyd. Olomouc: Periplum, 2007, str. 46-48

¹⁴⁶ Při posuzování vedení permanentní kampaně stran ČSSD uvádím tyto poznatky záměrně v čase minulém, neboť v současné politické situaci, zejména s ohledem na úctyhodnou schopnost efektivní politické komunikace koaličního partnera – politického hnutí ANO, je posuzování úspěšnosti politické komunikace prováděné ČSSD značně odlišné.

¹⁴⁷ ačkoliv za Stranu Práv Občanů – ZEMANOVCÍ kandidovalo několik ministrů tehdejší vlády a strana investovala do rozsáhlé předvolební kampaně, získala ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2013 1,51 % hlasů, zdroj: www.volby.cz

¹⁴⁸ CUPALOVÁ, M. In: ŠTĚDRONĚ, B. POTŮČEK, M. PROROK, V. LANDOVSKÝ, J. ŘÍHA, D. a kol. Politika a politický marketing. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 36

nucení předkládat vlastní programové body či návrhy řešení problému, který prostřednictvím negativní reklamy kritizují.

Jedním z hlavních negativních důsledků růstu implementace marketingových metod je vyprázdnění politiky. Obsah již není tak důležitý jako forma. Důraz je kladen na jednotlivé politiky a jejich prezentaci, nikoliv na politický program. Politické strany již nejsou subjekty, které nabízejí dlouhodobé vize, za kterými by voliči šli, naopak jsou to politické strany, které jdou za přáními voličů. Dalším důsledkem zvýšené role politického marketingu je centralizace politických stran. Politická komunikace směrem k oslovovaným voličským segmentům je centralizována a plánována, dochází ke kontrole mediálních výstupů z politické strany a vytvoření komunikační hierarchie. Politické strany již nepotřebují aktivitu svých členů směrem k potenciálním voličům, když větší efektivitu z hlediska výše volebního zisku přinese profesionální mediální agentura. Vnitrostranická diskuze i demokracie ustupuje, více preferováni jsou nevýrazní straníci, na které se může lídr spolehnout v otázce jednotné prezentace politické strany, a kteří se pro lídra nestanou rovnocennými soupeři. Tento model činí politické strany akceschopnější a důsledkem jednoty je politická strana pro voliče i jednodušeji čitelná. Předvolební kampaně se stávají profesionálnějšími a strany se postupně mění na PR agentury pro své kandidáty, zejména pro svého lídra. Politický marketing tak mění politické strany nejen navenek, ale i uvnitř.¹⁴⁹

3.5 Personifikace politiky

Dalším z procesů, který v posledních letech pozorujeme, je personifikace politiky. Voliči se při výběru více rozhodují podle konkrétních osobností politické strany než podle jejího volebního programu. Mnohé politické strany ani propracovanější program nemají, sázejí pouze na tváře a mediální prezentaci svých kandidátů.

V české společnosti se stále častěji objevují hlasy volající například po přímé volbě prezidenta, hejtmanů či starostů. Volby a častější užívání a zavádění prvků přímé demokracie je některými politiky a voliči chápáno jako ukazatel kvality daného politického systému. Úměra mezi mírou uplatnění prvků přímé demokracie a počtu volených orgánů a kvalitou daného demokratického uspořádání však není prokázána. „*Velká Británie má nevoleného monarchu, proto je zřejmě méně demokratická než*

¹⁴⁹ EIBL, O. Kritická reflexe marketingu v politice: problém nebo příležitost?. In: CHYTILEK, R. EIBL, O. MATUŠKOVÁ, A. a kol. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, str. 324-325

*například taková Ukrajina, kde lidé volí nejen prezidenta, ale i starosty obcí.*¹⁵⁰ Určité úskalí častějších voleb by znamenala i klesající volební účast. V současnosti je v České republice šest druhů voleb, které prakticky znamenají osm hlasování¹⁵¹. Na jedné straně by došlo k větší účasti voličů na správě věcí veřejných, na druhou stranu, pokud by se potvrdil předpoklad klesající volební účasti spolu s nárůstem počtu voleb, by výsledkem byla reálně nižší participace voličů než doposud, spojená s otázkou legitimacy orgánu zvoleného pouze pár procenty oprávněných voličů.

Možným negativním důsledkem personifikace politiky může být oslabení parlamentního režimu. V parlamentní formě vlády je daleko těžší najít kompromis, což je pro mnohé voliče sice nepřehledné a mohou za hledáním širšího konsenzu vidět i nekalé praktiky, avšak pozitivním efektem je zabránění kumulace moci. Oproti tomu v prezidentské formě vlády, či jiné formě, které dominuje jednotlivec, dochází k posílení pravomocí jedné osoby, kdy záleží pouze na jejích postojích a úctě k demokratickému právnímu řádu či ústavním zvyklostem.¹⁵²

Dvojice politologů Thomas Poguntke a Paul Webb popsali pojem tzv. prezidencializace politiky.¹⁵³ Nejde o posun k prezidentskému režimu, ale o proces, který, aniž by došlo k formální změně politického režimu, vede k posilování pozice politických vůdců. Proces prezidencializace politiky sledujeme na třech úrovních, a to exekutivní, stranické a volební. Na úrovni výkonné moci jde o nárůst formálních pravomocí politických předáků. Pokud jde o stranickou rovinu, můžeme sledovat rostoucí vnitrostranickou moc předsedy předemětné politické strany, a to nejen na úrovni formálních pravomocí, ale zejména pokud jde o jeho reálné postavení. Předseda politické strany má i větší legitimitu oproti ostatním členům, neboť je volen. Jeho reálná moc dále stoupá v souvislosti s volební kampaní, která je více personifikovaná. V médiích je věnována daleko větší pozornost volebnímu lídrovi než ostatním kandidátům, navíc politická strana bývá daleko více spojována se svým lídrem než s politickým programem. Proměna voličského chování se přirozeně projevila i

¹⁵⁰ KUBÁT, M. *Současná česká politika. Co s neefektivním režimem?* 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2013, str. 98-99

¹⁵¹ Počet osmi hlasování uvádím s ohledem na skutečnost, že volby, ve kterých se v České republice volí většinovým systémem, jsou postaveny na principu absolutní většiny, tudíž šance, že některý z kandidátů ve volbách senátních či volbách prezidentských bude zvolen v prvním kole volby, je mizivá.

¹⁵² LEBEDA, T. *Malá politologická úvaha: nejen o smyslu politologických úvah.* In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, str. 20

¹⁵³ KUBÁT, M. *Současná česká politika. Co s neefektivním režimem?* 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2013, str. 32-34

v předvolebních strategiích politických stran, které se více zaměřují na výběr hlavních volebních tváří než na tvorbu politického programu.

Podle výše uvedených politologů Poguntkeho a Webba má prezidencializace politiky několik příčin. Jako nejzásadnější uvádějí internacionalizaci politiky, rostoucí byrokratizaci a centralizaci politiky, medializaci politiky a rozpadající se dosavadní sociální štěpení politiky. Jako hlavní důsledek procesu prezidencializace politiky vidím růst vnitrostranické moci předsedů politických stran, neboť v některých politických stranách je programové směřování i personální problematika zcela v rukou předsedy strany. Faktická moc předsedy politické strany při výběru ostatních kandidátů může vést k dalšímu posílení jeho pozice. Pokud jsou na kandidátní listiny vybírány méně známé osoby, dojde k eliminaci potencionálních konkurentů, větší závislosti slabých řadových členů na politické straně a jeho předsedovi a tedy k dalšímu posílení jeho moci.¹⁵⁴

Personifikace politiky má v západní Evropě mimo jiné výsledek ve změně postavení předsedy vlády. Pozice premiéra se stává silnější a více autonomní. Tento trend však v České republice zatím nezaznamenáváme, spíše můžeme konstatovat, že od doby premiéra Miloše Zemana je pozice předsedů vlád velice slabá. Často mají těžkou pozici nejen na vládní úrovni, ale i ve vlastní politické straně. Poslední čeští premiéři musí věnovat svou energii balancováním regionálních zájmů svých politických stran a vnitrostranickému boji o moc a nezbývá jim tak potřebná energie pro pevnou pozici ve vládě. Fakt, že jsou sestavovány křehké koaliční vlády, pozici předsedy vlády vážícího mnoho různých zájmů, ještě dále oslabuje. Premiér je často zastíněn předsedou či jinou tváří koaliční strany – Petr Nečas zejména Karlem Schwarzenbergem a Miroslavem Kalouskem, současný předseda vlády Bohuslav Sobotka je výrazně zastíněn populárním předsedou politického hnutí ANO 2011 Andrejem Babišem.¹⁵⁵

3.6 Ztráta pravolevého dělení politického spektra a zúžení prostoru pro politiku

V postindustriální společnosti dochází spolu se socioekonomickými změnami také ke změně témat, které jsou ve volbách považovány za zásadní, např. jde o životní

¹⁵⁴ KUBÁT, M. Současná česká politika. Co s neefektivním režimem? 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2013, str. 49

¹⁵⁵ HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. Krize české politiky: odejde zlo s politickými stranami? In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, str. 31-33

prostředí či postoj k imigraci. Postavení voliče ve společnosti a výše jeho příjmů již není pro formování politických postojů natolik zásadní.¹⁵⁶

Proces změn hlavních politických témat je spojen i se skutečností, že prostor otázek, o kterých může politik rozhodovat, se v posledních desetiletích zmenšuje – otázky monetární politiky jsou přeneseny na centrální banku, další otázky např. na Evropskou unii. Zároveň dochází k využívání soudů k posuzování politických otázek, tj. jako možnosti zvrátit přijaté politické rozhodnutí.

Tím, jak dochází ke změně témat, která se považují za politická, se zmenšují ideové rozdíly mezi politickými stranami. Od klasického pravolevého dělení politického spektra se dostáváme k jeho jiným dělením a k rozvoji odlišných konfliktních linií, než doposud. Význam například získává rozdělení politického spektra na autoritativní či liberální část. Dělení politického spektra na pravici a levicí po dlouhou dobu představovalo jeho hlavní dělítko. „Nové ideologie“, jako například feminismus, náboženský fundamentalismus či ekologismus, které v posledních letech či desetiletích získávají na významu, sice v politice představují nové směry, avšak, na rozdíl od dělení na pravici a levicí, jde o směry značně fragmentizující. Dřívější střet mezi pravicí a levicí představoval pro stoupence té či oné části politického spektra komplexnější ideologickou základnu, než je tomu u tzv. nových ideologií.¹⁵⁷

V posledních letech můžeme sledovat proces judicializace politiky. Sami politici zapojují zejména Ústavní soud do otázek, které byly dříve považovány za čistě politické. Proces judicializace je fakticky iniciován politiky, kteří následně na druhé straně kritizují zužování prostoru pro politiku. Podání ústavní stížnosti se stává samozřejmým nástrojem zvrácení politického rozhodnutí.¹⁵⁸ Setkáváme se s podáváním ústavních stížností nikoliv z důvodů, kvůli kterým bylo ústavní soudnictví zřízeno. Ústavní soud není mnohými politiky považován za soudní orgán ochrany ústavnosti, ale jako pouhá možnost zvrácení přijatého politického řešení.

Judicializace politiky je však pouze jedním z projevů větší důvěry veřejnosti v nejrůznější odborníky, než v politiky. Ač je do určité míry tento postoj chápán jako výsledek rozladěnosti veřejnosti z dosavadního vývoje stranicko-politického systému,

¹⁵⁶ VENIZELOS, E. The „open party“ as a response to the crisis in the phenomenon of the political party. In: TSATSOS, D. TH. VENIZELOS, E. CONTIADES, X. I. (Eds) 1. vyd. Athens, 2004, str. 21

¹⁵⁷ HEYWOOD, A. Politické ideologie. 4. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, str. 351-352

¹⁵⁸ HLOUŠEK, V; KOPEČEK, L. Krize české politiky: odejde zlo s politickými stranami? In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, str. 34-35

skýtá v sobě i nebezpečí chápání depolitizované vlády jako ideálního stavu, který Příbáň označuje jako „*expertní idylu*“¹⁵⁹

3.7 *Negativní postoj k politice*

Obyvatelé se za dobu 25 let svobody naučili vyjádřit svojí nespokojenost účastí na demonstracích či podobných iniciativách (už za doby tzv. opoziční smlouvy například akce Děkujeme, odejděte), avšak většina těchto akcí je zaměřena negativně – lidé vyjadřují svůj negativní postoj k politice, politikům či politickému systému, aniž by sami byli ochotni na možné změně dále osobně participovat a po vyjádření protestu zůstávají opět pasivní.

Velkou roli na výše zmíněné neochotě k vlastní politické participaci, ale i k politickým stranám obecně má historická zkušenost. Deziluze z politických stran a partitokracie byla patrná již v roce 1938 a mimo jiné vyústila i v redukci politických stran v období druhé republiky a zejména v roce 1945. Následná zkušenost s komunistickou státostranou negativní postoj k politickému stranictví ještě prohloubila. Nesmíme opomenout ani vize Václava Havla o překonanosti politických stran a novém systému založeném na spontánnosti, participaci všech a mravnosti. Ač šlo o představy spíše utopické, našly svoje vyjádření i v prvotní podobě Občanského fóra. Příznačné je volební heslo Občanského fóra „Strany jsou pro straníky, Občanské fórum pro všechny.“¹⁶⁰ Potřeba pevněji strukturovaného subjektu se projevila již po volbách v roce 1990. Významným zásahem do důvěry voličů v politické strany se stalo uzavření tzv. opoziční smlouvy v roce 1998. Dohoda ČSSD a ODS, politických stran, které se v předvolebním období tvrdě střetávaly a vzájemně vymezovaly, působila na veřejnost jako šok. Již tak křehká důvěra obyvatel k politickým stranám jako základním institucím demokratického právního státu byla zásadním způsobem narušena.¹⁶¹

V souvislosti s tzv. opoziční smlouvou je však třeba podotknout, že různé způsoby dohod mezi menšinovou vládou a opoziční politickou stranou jsou známy i z jiných zemí, například Dánska, Švédska či Nového Zélandu. Pokud však srovnáme tyto dohody a českou opoziční smlouvu, nalezneme zde několik odlišností. Nebývá

¹⁵⁹ PŘIBÁŇ, J. Obrana ústavnosti aneb Česká otázka v postnacionální Evropě. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014, str. 52-53

¹⁶⁰ HLOUŠEK, V; KOPEČEK, L. Krize české politiky: odejde zlo s politickými stranami? In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, str. 27-28

¹⁶¹ HLOUŠEK, V; KOPEČEK, L. Krize české politiky: odejde zlo s politickými stranami? In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, str. 29

obvyklé, že by k dohodě došlo mezi tak výraznými politickými rivaly. Dalším rozdílem je doba trvání, kdy zahraniční dohody nebývají uzavírány na více než jedno volební období. Pozoruhodným rozdílem je snaha smluvních stran české opoziční smlouvy modifikovat volební systém několika kroky tak, aby došlo k výrazné eliminaci politické soutěže. Ve zbylých ohledech snese česká opoziční smlouva srovnání s obdobnými dohodami zahraničními, ať už jde o eliminaci některých funkcí opozice, což můžeme považovat za hlavní součást takového typu politických dohod či získání lukrativních postů pro opoziční politickou stranu.¹⁶²

Výše uvedené zjištění, že opoziční smlouvy jsou známy i ze zemí, které mají dlouhodobější demokratickou tradici než Česká republika, by podle mého názoru nemělo vést k automatickému ospravedlnění tohoto typu dohod. V konceptu společenské smlouvy se promítají ideály, na kterých je postaven demokratický právní stát, tj. zjednodušeně řečeno ideál svobodných rovných občanů, kteří se ze své vůle sdružili a vytvořili vlastní vládu, která vládne dle předem stanovených pravidel, opoziční smlouvy jsou založeny na odlišném pohledu. *„Narozdíl od společenské smlouvy je podstatou všech opozičních smluv snaha stabilizovat moc a provozovat ji tak, aby ji nemohl zasáhnout případný protest voličů. Není náhoda, že vedle smluvně „ošetřeného“ rozdělení sfér vlivu v hospodářské sféře byla hlavním cílem Klausova a Zemanova paktu v roce 1998 změna pravidel hry, tj. především volebního zákona a financování politických stran.“*¹⁶³

Negativní postoj k politice má úzkou souvislost s krizí důvěry. Polsko-britský sociolog Zygmunt Bauman rozlišuje tři roviny důvěry, a to důvěru v sebe, důvěru v druhé a důvěru v instituce. Pokračující krizi důvěry zejména u posledních dvou jmenovaných rovin, tedy důvěru v druhé a v instituce, můžeme sledovat nejen v České republice, ale i v ostatních postkomunistických zemích. Nedůvěra následně vede k mnoha dalším negativním jevům. Nízká vážnost státu a jeho představitelů vede k nedostatečnému vytvoření kolektivní identity, otupuje citlivost politiků k náladě ve společnosti, neboť pokud jsou obyvatelé vůči politikovi negativně naladěni, nemusí se tento obávat ztráty jejich důvěry, neboť ji nikdy nezískal. Chybějící obava politiků ze

¹⁶² ANDRESKA, D.: Smlouva o nastolení stabilního politického prostředí v České republice jako příklad institucionalizované podpory menšinové vlády opozicí a její komparace se zahraniční praxí. In: Antoš, M.; Wintr, J. (eds.). Ústavní rámec politiky. Praha: Právnická fakulta UK, 2014, str. 39-51

¹⁶³ PŘIBÁŇ, J. Obrana ústavnosti aneb Česká otázka v postnacionální Evropě. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014, str. 26

ztráty důvěry vedoucí k jejich nedostatečné sebereflexi vytváří z hlediska fungování demokratických institucí problém. V České republice nebývá zvykem přijetí vlastní politické odpovědnosti a odstoupení z funkce. Krize důvěry také brání rozvoji kvalitní občanské společnosti. Skupina, ve které fungují vzájemné vztahy důvěry a platí zde stejné abstraktní hodnoty a principy, daleko lépe umožňuje kvalitní spolupráci i při střetu různých zájmů.¹⁶⁴ Nízká důvěra v instituce státu vede i k nerespektování mnohých jeho pravidel. Ta mohou být účinná jen v situaci, kdy jsou společností přijímána. Nedůvěra v sebe sama vede k nedůvěře v to, že je člověk schopen ovlivnit veřejné dění.¹⁶⁵ Jak uvádí Příbáň: „*Naši politiku ohrožují především dva typy politické redukce, a to politiky na obchod (ať legální nebo zločinný), a dále přesvědčení, že politika je jen recyklace moci mezi mocnými, na kterou se bezmocní občané mohou pouze dívat v klamně iluzi, že všechno nakonec řídí svými hlasy ve volbách do zastupitelských orgánů.*“¹⁶⁶

Negativní postoj české společnosti k politickému systému vede až ke klesající podpoře demokratické formy vlády. Negativní naladění části společnosti spolu s jednáním některých politických stran, které upřednostňují krátkodobé cíle a mnohdy postrádají i dlouhodobější vize, může velmi oslabit parlamentní, či dokonce demokratický režim. Příkladem nám může být postoj sociálních demokratů při pádu vlády Petra Nečase roku 2013. Místo toho, aby se tato klasická politická strana s dlouholetou historií a zakotveností v české společnosti postavila na ochranu parlamentního systému, tak nepřímo, jak pasivitou části strany, tak aktivní podporou druhé části strany, podpořila kroky prezidenta republiky.¹⁶⁷ Absenci komplexního vidění a úcty k mechanismům parlamentní demokracie projevily politické strany i při zavedení přímé volby prezidenta republiky, která ve svém důsledku vedla k dalšímu oslabení Parlamentu. Mnohé diskuze o změnách Ústavy České republiky postrádají zahrnutí širších souvislostí, jednotlivé kroky a navrhované změny nejsou posuzovány v rámci hlubšího kontextu. Politici by se měli vyvarovat reakcí na nastalé jednotlivosti a

¹⁶⁴ MÜLLER, K. B. Politická sociologie: politika a identita v proměnách modernity. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, str. 193-196

¹⁶⁵ MÜLLER, K. B. Politická sociologie: politika a identita v proměnách modernity. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, str. 199

¹⁶⁶ PŘIBÁŇ, J. Obrana ústavnosti aneb Česká otázka v postnacionální Evropě. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014, str. 22

¹⁶⁷ LEBEDA, T. Malá politologická úvaha: nejen o smyslu politologických úvah. In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, str. 19

nenahlížet na Ústavu tržním způsobem, tj. podle nabídky a poptávky. „*Názor, že politická moc je volně obchodovatelným zbožím, které podléhá přirozeným zákonům trhu, a ne ústavě jako nejvyššímu zákonu demokratické politické společnosti, tak představoval ústřední hrozbu pro českou ústavnost již od samého okamžiku jejího zrodu.*“¹⁶⁸ Principy, které prostupují naším ústavním pořádkem, nemůžeme posuzovat jednotlivě a bez vzájemných souvislostí a vazeb. Osobní konflikty a aktuální zájmy jednotlivých politiků však vedou k opačným postupům a ad hoc řešením.¹⁶⁹

Neúcta a podceňování role Ústavy má své kořeny již v roce 1992. „*Hnacím motorem tehdejšího obnovení české státnosti a ústavodárného procesu bylo především sebeustavení a kontinuita vládnutí tehdejších elit.*“¹⁷⁰ Někteří politici dokonce zpochybňovali nutnost jejího přijetí do konce roku 1992 s tím, že je přijatelné založit novou republiku bez vlastní nové Ústavy. Ta nakonec sice přijata byla, avšak ve značné časové tísní, navíc bez vědomí smyslu „*demokratického konstitucionalismu jako procesu, v němž si svrchovaný demokratický národ ustavuje občanskou vládu sám nad sebou.*“¹⁷¹ Proces přijímání Ústavy České republiky byl zapříčiněn pro mnohé negativním důvodem, tj. rozpadem společného státu.

Ve veřejném prostoru se prosazují nejrůznější negativní iniciativy, ať už v rámci předvolební kampaně politických stran – vzpomeňme například na předvolební kampaň Věcí veřejných v roce 2006 označující dosavadní politiky jako dinosaury, nebo nezávislé kampaně jako například tzv. pozitivní evoluci Karla Janečka. Tento podnikatel postavil svůj projekt na označení dosavadních politiků jako zlojedů a obratně využil nálady veřejnosti.¹⁷² Svůj návrh reformy volebního systému nazval Demokracie 2.1, která spočívala v tom, že volič bude moci místo dosavadního jednoho hlasu udělit hlasy čtyři a zároveň i dva hlasy negativní, tedy minusové.¹⁷³

¹⁶⁸ PŘIBÁŇ, J. Obrana ústavnosti aneb Česká otázka v postnacionální Evropě. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014, str. 23

¹⁶⁹ KUBÁT, M. Současná česká politika. Co s neefektivním režimem? 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2013, str. 105

¹⁷⁰ PŘIBÁŇ, J. Obrana ústavnosti aneb Česká otázka v postnacionální Evropě. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014, str. 23

¹⁷¹ PŘIBÁŇ, J. Obrana ústavnosti aneb Česká otázka v postnacionální Evropě. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014, str. 27

¹⁷² HLOUŠEK, V; KOPEČEK, L. Krize české politiky: odejde zlo s politickými stranami? In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, str. 23

¹⁷³ více informací k návrhům Karla Janečka dostupno z: <http://www.kareljanecek.com/cs-CZ/colam/demokracie-2-1>

Nedůvěře k českým politikům a politickým stranám se věnoval i průzkum veřejného mínění provedený v roce 2013 Centrem pro výzkum veřejného mínění. Na položenou otázku – kolik politiků se zajímá o to, co si myslí obyčejní lidé, odpovědělo 93 % respondentů „nikdo“ či „menšina“.¹⁷⁴

Voliči nedostatečně rozlišují mezi očekáváním, svými ideály a reálně dosažitelným stavem. Negativní pohled na současnou politickou reprezentaci či dokonce demokratický systém pramení i z přehnaných očekávání. *„Pro správné chápání ideálu je třeba mít na zřeteli otevřenost našeho poznání, jež vylučuje absenci jakýchkoli konečných řešení. Naopak základním rysem každého ideálu je jisté zjednodušování a paušalizování, jež obsahuje jakousi totalizující intenci.“*¹⁷⁵ Ideál je nespokojenými voliči často chápán jako dosažitelný stav, nikoliv jako představa založená spíše na víře. Po pádu nedemokratického režimu měla česká společnost tendenci ke zjednodušování a až k nekritickému přijetí nových, liberálně-demokratických ideálů a naprosté negaci ideálů dosavadních. Ideál v demokratické společnosti by měl znamenat spíše kritické, ne negativistické hodnocení současné situace. Důraz by měl být kladen na konstruktivní přibližování k ideálu, kdy realita a fakta mají ideál ověřovat. Politika je často chápána jako cesta k ideálním řešením, nikoliv jako cesta k dohodě. I to je jedním z důvodů velmi negativního vnímání lobbingu. Perfekcionismus následně směřuje ke zklamání z praktické politiky. Česká společnost se stále potýká s nízkou politickou gramotností, která by vedla ke schopnosti tolerantního, ale zároveň ostražitého nahlížení na demokratickou politiku, prostou cynického postoje.¹⁷⁶

Politolog Robert Dahl přišel s pojmem polyarchie, jako termínem vhodným pro označení současných demokracií. Pro Dahla je demokracie ideálem a polyarchie pojmenováním politického systému, který se vyznačuje těmito prvky:¹⁷⁷

1. kontrola vlády náleží voleným zástupcům

¹⁷⁴ HLOUŠEK, V; KOPEČEK, L. Krize české politiky: odejde zlo s politickými stranami? In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, str. 25

¹⁷⁵ MÜLLER, K. B. Politická sociologie: politika a identita v proměnách modernity. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, str. 68

¹⁷⁶ MÜLLER, K. B. Politická sociologie: politika a identita v proměnách modernity. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, str. 197

¹⁷⁷ MÜLLER, K. B. Politická sociologie: politika a identita v proměnách modernity. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, str. 71

2. zástupci jsou voleni v poměrně častých, spravedlivých a svobodných volbách, jsou i pokojně odvoláváni
3. hlasovací právo náleží prakticky všem dospělým
4. většině dospělých náleží i právo kandidovat ve volbách
5. právo na svobodu projevu
6. přístup k alternativním zdrojům informací
7. občané mají sdružovací právo, které zahrnuje i svobodu politického sdružování

Závěr

Cílem diplomové práce bylo popsat současný stav vztahu mezi veřejností a politickými stranami. Vzhledem k možné rozsáhlosti daného tématu se práce zaměřila na přehled jednotlivých fenoménů, které můžeme v rámci tohoto vztahu sledovat, a provedla jejich nástin. Diplomová práce je uvedena dvěma teoreticko-historickými částmi, které představují nezbytný základ ke komplexnímu pochopení dané problematiky.

V první části dochází k vymezení subjektů politického systému. Druhá část se zaměřuje na popis historických východisek popisované problematiky.

Třetí část představuje jádro diplomové práce. Je rozdělena na sedm kapitol, ve kterých jsou představeny vybrané fenomény, které současný stav vztahu mezi veřejností a politickými stranami provází. Záměrem této klíčové části je nejen jednotlivé sledované fenomény popsat, ale zároveň kriticky zhodnotit některá opatření, která jsou navrhována či uskutečňována s úmyslem danému problému čelit. Zahrnuto je také zhodnocení kroků, které vedly k zapříčinění popisované problematiky. V první kapitole se zaměřuji na krizi modelu reprezentace, zejména s ohledem na problematiku odcizení mezi reprezentanty a reprezentovanými. Druhá kapitola je zaměřena na otázku volební volatility a vývoje volební účasti, jakožto ukazatelů stability stranického systému a zájmu voličů o politiku. Třetí kapitola je věnována otázce poklesu podpory dosavadních tradičních politických stran, která je provázena jak poklesem jejich volebních výsledků, tak poklesem členů. Čtvrtá kapitola se dotýká politického marketingu a managementu a prosazování permanentní kampaně. V páté kapitole se zabývám otázkou personifikace politiky, jakožto procesu, který ovlivňuje podobu současné politiky a iniciuje mnohé její změny. Šestá kapitola je zaměřena na změnu konfliktních linií současné politiky, zejména na ztrátu pravolevého dělení politického spektra a omezení prostoru, v rámci kterého dochází k politickému rozhodování. Závěrečná, sedmá kapitola se věnuje negativním postojům, které veřejnost chová jak k politickým stranám, tak k politice obecně. Tyto negativní postoje, které často pramení z nedostatečného odlišování mezi ideálem a reálně dosažitelným stavem, se projevují v klesající ochotě k vlastní politické participaci, neúctě k právním normám či institucím demokratického právního státu obecně.

Seznam zkratek

ČR	Česká republika
ČSSD	Česká strana sociálně demokratická
CVVM SOÚ AV ČR	Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu Akademie věd České republiky
HZDS	Hnutí za demokratické Slovensko
KDU-ČSL	Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová
KSČ	Komunistická strana Československa
KSČM	Komunistická strana Čech a Moravy
NDR	Německá demokratická republika
ODS	Občanská demokratická strana
ř.z.	Říšský zákoník
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands
SPR-RSČ	Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa
SSM	Socialistický svaz mládeže
USA	Spojené státy Americké
US-DEU	Unie svobody – Demokratická unie

Použitá literatura

Právní předpisy České republiky:

- ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky
- usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky
- zákon č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a politických hnutích
- zákon č. 500/2004 Sb., správní řád

Knižní publikace a sborníky:

- ANTOŠ, M.; WINTR, J. (eds.). Ústavní rámec politiky. 1. vyd. Praha: Právnická fakulta UK, 2014
- ADAMOVIČ, K; KŘÍŽKOVSKÝ, L. Základy politologie. 2. doplněné vyd. Praha: C. H. Beck, 2004
- BRTNÍK, R. Koncept a role politického trhu. In: CHYTILEK, R; EIBL, O; MATUŠKOVÁ, A. a kol. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012
- BUREŠ, J. Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického systému. 1. vyd. Praha: Grada, 2012
- CABADA, L. Strany mezery v České republice a ve střední Evropě: náčrt možností a limitů politologického výzkumu. In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014
- CABADA, L; HLOUŠEK, V; JUREK, P. Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013
- HEYWOOD, A. Politické ideologie. 4. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008
- HEYWOOD, A. Politologie. 3. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008

- HLOUŠEK, V; KOPEČEK, L. Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2004
- HLOUŠEK, V; KOPEČEK, L. Krize české politiky: odejde zlo s politickými stranami? In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014
- HOLLÄNDER, P. Základy všeobecné státovědy. 3. vyd. Plzeň: Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, 2012
- HUDÁČKOVÁ, S. Politické strany a implementace marketingového modelu. In: CHYTILEK, R; EIBL, O; MATUŠKOVÁ, A. a kol. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012
- EIBL, O. Kritická reflexe marketingu v politice: problém nebo příležitost?. In: CHYTILEK, R. EIBL, O. MATUŠKOVÁ, A. a kol. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012
- KYSELA, J. Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie. 1. vyd. Praha: Leges, 2014
- KUBÁT, M. Současná česká politika. Co s neefektivním režimem? 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2013
- LABOUTKOVÁ, Š; MÜLLER, K; VYMĚTAL, P. Lobbying v moderních demokraciích. 1. vyd. Praha: Grada, 2010
- LEBEDA, T. Malá politologická úvaha: nejen o smyslu politologických úvah. In: KUBÁT, M., LEBEDA T. a kol. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014
- LINEK, L. Kam se ztratili voliči? : vysvětlení vývoje volební účasti v České republice v letech 1990-2010. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013
- MALÝ, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do r. 1945. 4. vyd. Praha: Leges, 2010
- MÜLLER, K. B. Politická sociologie: politika a identita v proměnách modernity. 1. vyd. Praha: Portál, 2008
- PŘIBÁŇ, J. Obrana ústavnosti aneb Česká otázka v postnacionální Evropě. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014

- RAKUŠANOVÁ, P. Povaha občanské společnosti v České republice v kontextu střední Evropy. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007
- RYAN, A; MILLER, D. Blackwellova encyklopedie politického myšlení. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2000
- ŠARADÍN, P. (ed.). Politické kampaně, volby a politický marketing. 1. vyd. Olomouc: Periplum, 2007
- ŠTĚDRŇ, B. POTŮČEK, M. PROROK, V. LANDOVSKÝ, J. ŘÍHA, D. a kol. Politika a politický marketing. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013
- TOCQUEVILLE, A. De. Demokracie v Americe. 3. vyd. Voznice: Leda. Praha: Rozmluvy, 2012
- VENIZELOS, E. The „open party“ as a response to the crisis in the phenomenon of the political party. In: TSATSOS, D. TH. VENIZELOS, E. CONTIADES, X. I. (Eds) 1. vyd. Athens, 2004
- VODIČKA, K; CABADA, L. Politický systém České republiky: historie a současnost. 2. vyd. Praha: Portál, 2007
- ZAKARIA, F. Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě. 3. vyd. Praha: Academia, 2012

Internetové zdroje:

- CHARVÁT, J. Bohumínské usnesení – co to je, k čemu bylo a je, <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=136&clanek=061308> (cit. dne 9.8.2015)
- <http://www.kareljanecek.com/cs-CZ/co-delam/demokracie-2-1> (cit. dne 9.8.2015)
- LINEK, L. Rostoucí sociální nerovnosti ve volební účasti v Česku v letech 1990-2010. Naše společnost. 2013, roč. 11, č. 1, str. 3-14. Dostupné také z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a7056/f11/Rostouci%20soci%C3%A1ln%C3%AD%20nerovnosti%20ve%20volebn%C3%AD%20C3%BA%4%8Dasti%20v%20C4%8Cesku%20v%20letech%201990%E2%80%932010.pdf (cit. dne 7.12.2015)

- LINEK, L.; LACINA, T. Co ovlivňuje jednotnost hlasování českých poslaneckých klubů? In: Politologický časopis. 2011, 2, str. 94-98. Dostupné také z: <http://www.soc.cas.cz/en/publikace/co-ovlivnuje-jednotnost-hlasovani-ceskych-poslaneckych-klubu> (cit. dne 25.10.2015)
- sněmovní tisk č. 359, 3. volební období, <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=3&ct=359&ct1=0> (cit. dne 29.10.2015)
- tisková zpráva Prestiž povolání – červen 2013, Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR ze dne 3.9.2013, http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7054/f3/eu130903.pdf (cit. dne 5.12.2015)
- www.volby.cz

Resumé

The aim of this master thesis is to describe current relations between political parties and the public. Considering the potential extent of the topic concerned, this thesis focuses on providing an overview of the individual phenomena which can be observed with regard to the relations.

The thesis begins with a theoretical chapter which outlines subjects of a political system. The second part focuses on a description of historical starting points of the topic concerned.

Following the necessary background information for a comprehensive understanding of the topic, the author presents the main, third part which is the core of the thesis. This part is divided into seven chapters in which the individual phenomena, concerning the current relations between political parties and the public, are introduced. The aim of the third, crucial part is not only to describe the concerned phenomena but also to critically evaluate certain measures which are meant to prevent the described problem. A summary of steps which lead to the described situation are included as well.

In the first chapter the author focuses on a crisis of the representation model, especially with regard to the issue of alienation between the representatives and the represented. The second chapter focuses on the issue of electoral volatility and the development in electoral participation as factors relevant for party system stability and interest of voters in politics. The third chapter is dedicated to the issue of decrease in voters' support for traditional political parties, which is accompanied by not only decrease in worse election results but also in a decrease in the number of members. The fourth chapter concerns political marketing and management and the enforcement of permanent campaigns. In the fifth chapter the author studies the personification of politics as a process which influences the form of current politics and initiates a lot of its changes. The sixth chapter is focused on the changes in cleavages of current politics, in particular the disappearance of the left-right division of the political spectrum and a limitation of space in which political decisions are made. The last, seventh chapter concerns negative attitude of the public towards political parties as well as politics in general. Such negative attitude which often stems from an insufficient differentiation between an ideal and realistically achievable state are usually reflected in a decreasing

will of one's own political participation, disgrace towards legal norms and towards institutions of a democratic state with the rule of law in general.

Název práce v anglickém jazyce

Us and them – political parties and the public

Klíčová slova

politické strany

změna stranicko-politického systému

Key words

political parties

party system change